تارىخى جاھانكۇشاي

ئاتا مەلىك جۇۋەينى

ئاتا مەلىك جۇۋەينى (1226ـ1303) پېرسىيەنىڭ جۇۋەين ئۆلكىسىدە تۇغۇلغان . ئۇنىڭ ئەجدادى سەلچۇق ۋە خارەزىم سۇلتانلىقىدا " ساھىب دىۋان " (مالىيە ۋەزىرى)مەنسىپىدە بولغانلىقى ئۈچۈن" ساھىب دىۋان "جەمەتىنىڭ پامىلىسى بولۇپ قالغان . دادىسى باھاۋىددىن موڭغۇللار دەۋرىدە خۇراسان ، مازاندىراندا " ساھىب دىۋان"لىق مەنسىپىدە بولغان . جۇۋەينى 20 ياشقا كىرمەستىنلا موڭغۇللار ھۆكۈمرانلىقىدا مەمۇرى ۋەزىپە ئۆتەشكە باشلىغان بولۇپ ، كېيىن ماۋەرائۇننەھرىنىڭ ئەمىرى ئارغۇننىڭ كاتىبلىقىنى قىلغان . شۇڭا ئارغۇن ھەر قېتىم موڭغۇلىيەدىكى قارا قۇرۇمغا سالامغا كەلگەندە جۇۋەينىنى بىللە ئېلىپ كەلگەن . 3. قېتىم (1252ـ1253) قارا قۇرۇمغا سالامغا بېرىش سەپىرىدە دوستىنىڭ تەكلىپى بىلەن بۇ «تارىخى جاھانكۇشاي›› دېگەن ئەسەرنى يېزىشقا باشلىغان . كېيىن باغدادنىڭ ھاكىملىقىغا تەيىنلىنىپ ، مەمۇرى خىزمەتنىڭ ئالدىراشلىقى بىلەن بۇ ئەسەرنىڭ داۋامىنى تاماملىيالمىغان .

«تارىخى جاھانكۇشاي››دا چىڭگىزخاندىن ھالاكۇ ھەششىيە مەزھىبىنى باستۇرغانغا قەدەر بولغان تارىخ بايان قىلىنغان بولۇپ ، ئەسەر ئۈچ قىسىمغا بۆلۈنگەن . 1. قىسىم 41 باپتىن تۈزۈلگەن بولۇپ ، چىڭگىزخان ۋە ئۇنىڭ ئوغۇللىرىنىڭ ھاياتى ھەم ئۇيغۇرلار ، قارا خىتايلار ھەققىدە بايان قىلىنغان . 2. قىسىم 32 باپتىن تۈزۈلگەن بولۇپ ، موڭغۇللارنىڭ تۈركىستان ۋە پېرسىيەدىكى پائالىيىتى بايان قىلىنغان . 3.قىسىم 16 باپتىن تۈزۈلگەن بولۇپ ، تولۇي ، مۆڭكە ۋە ھالاكۇ دەۋرىدىكى ۋەقەلەر بايان قىلىنغان .

جۇۋەينى ئۇ دەۋردىكى ۋەقەلەرنى تەپسىلى بايان قىلىش بىلەن بىرگە ، ئىسلام دىنىغا بولغان چەكسىز مۇھەببىتىنى ، باشقا دىن ۋە غەيرى مەزھەبلەرگە بولغان چوڭقۇر نەپرىتىنى گەۋدىلىك بايان قىلغان . شۇڭا ئەينى چاغدا ھازىرقى تۇرپاننى مەركەز قىلغان قوچو ئۇيغۇرلىرى ۋە شۆھرەت تاپقان ئۇيغۇر مەدەنىيىتىگە نەپرەت بىلەن قاراپ ،" ئۇلار ئۇيغۇر تىلى ۋە يېزىقىنى بىلىم ۋە ئىلىمنىڭ چوققىسى قىلدى " (Boyle.pp 7 , 何 6 页) " تاتارلار ئۆزىنىڭ يېزىقى بولمىغاچقا ، ئۇ(چىڭگىزخان)موڭغۇل باللىرىنى ئۇيغۇر

يېزىقنى ئۆگىنىشكە ھەم ياساق-پەرمانلارنى پۈتۈشكە بۇيرىدى “ (Boyle.pp 25 , 何 28 页) دەپ يېزىپ ، ئۆزىنىڭ چەدىماي قالغانلىقنى ئاشكارىلاپ قويغان . شۇنداقتىمۇ ، ئەسەرنىڭ تارىخى ماتېرىيالچانلىقى ناھىيىتى يۇقىرى بولغاچقا ، ھەر قايسى جايلاردا كۆچۈرۈلۈپ پايدىلىنىلغان ۋە ساقلانغان .

«تارىخى جاھانكۇشاي»نىڭ قەدىمكى ئۇيغۇرچە نۇسخىسى ھەققىدە ز . ۋ . توغان :‹مۇھەممەد ئىبنى ئۆمەر سەمەرقەندى ، يەنە بىر ئىسمى مۇھەممەد باخشى تەرىپىدىن ھىجرىيىنىڭ 724 . يىلى مەردىندە يېزىلغان ‹جىھانگۇشا-يى جۇۋەينى› نۇسخىسىدا (قەدىمكى)ئۇيغۇرچە ۋە موڭغۇلچە شېئىرلار يېزىلغان› دەپ ئۇچۇر بېرىدۇ .

Enderun ،Togan : »Umumi Türk Tarihi’ne Giriş« . A .Z .V( ).sayfa 272 –c , Kitabevi , İstanbul , 1981

ئىرانلىق ئالىم قەزۋىنى«تارىخى جاھانكۇشاي»نىڭ پارسچە نۇسخىلىرىنى توپلاپ-تەھقىقلەپ ، ئەسەرنى ئۈچ قىسىمغا بۆلۈپ ، 1912 ، 1913 ۋە 1937. يىلى پارسچە نەشرى قىلدۇرغاندىن كېيىن ، ئەنگلىيەلىك پارسشۇناس بويلې (J.A.Boyle) 1958 (1958- يىلى ئىنگلىزچە تەرجىمىسىگە بىر تالاي ئىزاھات-تەھقىقلەرنى قوشۇپ نەشرى قىلدۇرغان.

Manchester ,<The History of The World Conquerror>:Juvaini) (. 1958 , University,Press

خەنزۇ موڭغۇلشۇناس خې گاۋجى何高济（ ）ئىنگلىزچە تەرجىمىسگە ئاساسەن خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىپ ، 1981 ـ يىلى كۆكخوتتا ئىككى جىلدلىق كىتاب قىلىپ نەشرى قىلدۇرغان .

志费尼：＜世界征服者史＞，内蒙古人民出版社，1981年，呼和（ ）浩特

تۈركىيىلىك Mürsel Öztürk پارسچىدىن تۈركچىگە تەرجىمە قىلىپ T 9199، يىلى ئەنقەرەدە بىر جىلدلىق ۋە ئىككى جىلدلىق نۇسخىلاردا نەشرى قىلدۇرغان . لىكىن. ، تۈركچە تەرجىمىسى يوقىرىقى ئىككى نۇسخىدەك تولۇق چىقمىغان .

Ata Melik Cüveini：“Tarih-i Cihangüşa” 。Kültür Bakanlığı , (Ankara , 1999)

پارسچە ئەسلى نۇسخىسى گەرچە قولىمىزغا چۈشمىگەن بولسىمۇ ، يۇقىرىقى ئۈچ خىل تەرجىمە نۇسخىسىنى سېلىشتۇرۇپ ئولتۇرۇپ، 1 ـ قىسمىدىكى ئۇيغۇر تارىخىغا مۇناسىۋەتلىك بەش باپنى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىپ پايدىلىنىشقىلارغا سۇندۇم . پايدىلىنىشتا قولايلىق بولىشى ئۈچۈن ھەر باپنىڭ تىما ئاستىغا ئىنگىلىزچە(Boyle.pp دەپ) ، خەنزۇچە(何 页 دەپ) ۋە تۈركچە(Mürsel Sayfa دەپ) تەرجىمىسىدىكى بەت ئورنىنى كۆرسىتىپ قويدۇم .

5 ـ باپ

ئىدىقۇتنىڭ ئىتائىتى ۋە ئۇيغۇر ئېلىنىڭ ئىستىلا قىلىنىشى

(何 49ـ50 页, Mürsel 97ـ98 Sayfa , Boyle.pp 45ـ48)

ئۇيغۇر تۈركلەر باشلىقلىرىنى "ئىدىقۇت" دەپ ئاتايدۇ. مەنىسى، «بەخت ئىگىسى» دىگەن بولىدىكەن. بۇ ۋاقىتتىكى ئىدىقۇت بارچۇق ئىسىملىك كىشى ئىدى. قاراختايلار ماۋەرائۇننەھىر ۋە تۈركىستاننى ئىستىلا قىلغان يىللى باھاردا، بارچۇقمۇ ئىتائەت قاپقىنىغا چۈشۈپ قىلىپ، ئۇلپان تاپشۇرۇشقا مەجبۇر بولغان. قاراختاي شاھى شاۋكەم ئىسىملىك كىشىنى شاھنەلىققا ئەۋەتكەن. شاۋكەم ھۆلنى چىڭتىۋىلىپلا نوچىلىق قىلىشقا باشلىغان. ئىدىقۇت بىلەن ئۇنىڭ ئەمەلدارلىرىغا ھەر خىل ھاقارەت قىلىپ، ئۇلارنىڭ شەرەپ چومپەرىدىسىنى يەرتىۋەتكەن، شۇنىڭ بىلەن ئاقسوڭەكلەر ۋە ئاۋام خەلق ئۇنىڭدىن نەپرەتلىنىشكە باشلىغان. چىڭگىزخان ختاينى ئىستىلا قىلغان زەپەر خەۋىرى ھەر تەرەپكە تارقالغان. بۇ چاغدا، ئىدىقۇت شاۋكەمنى «قارا خوجا» دەپ ئاتايدىغان شەھەردىكى بىر ئۆيگە قاماپ، ئۆينى ئۇنىڭ بېشىغا ئۆرۈشكە پەرمان بەرگەن. ئاندىن قاراختايلاردىن يۈز ئۆرۈپ، جاھان ئىستىلاچىسى چىڭگىز قاغانغا ئىتائەت قىلغانلىقىنى جاكارلىغان، ئىدىقۇت ئارقىدىنلا قۇت ئالمىش قايا، ئۆمەر ئوغۇل، تاربايلارنى چىڭگىزخان بىلەن كۆرىشىشكە ئەۋەتكەن.چىڭگىزخان بۇ ئەلچىلەرنى ناھايىتى كاتتا كۈتىۋالغان. ئاما ئىدىقۇتنىڭ ئۆزى بىلەن كۆرۈشمىسە بولمايدىغانلىقىنى ئېيتقان. ئىدىقۇت پەرمانغا بويسۇنۇپ ناھايىتى تېز چىڭگىزخان بىلەن كۆرىشىپ ئارزۇلارىغا

قېنىشىپ زور شەرەپ بىلەن قايتىپ كەتكەن. زور قوشۇن كۈچلۈككە جازا يۈرۈش قىلغاندا ، ئىدىقۇت بۇيرۇقىغا ئاساسەن ئەسكەر باشلاپ ئۇيغۇر ئېلىدىن يولغا چىققان، پەرمانىغا بويسۇنۇپ، ئۇ 300 ئاتلىق ئەسكەرنى باشلاپ چىڭگىزخان بىلەن كۆرۈشكەن ھەم خانىنىڭ بىر بېلىكى بولغان. ئورۇشتىن كېيىن، ئىدىقۇت ئائىلە تائابات ۋە مالايىلىرىنى مۇلازىم قىلىش ھوقۇقىغا قايتا ئىرىشكەن. كېيىن چىڭگىزخان سولتان مەخمۇتنىڭ دۆلىتىگە قىلغان ھەربى يۈرۈشكە ئىدىقۇت يەنە پەرمان بويىچە ئەسكەر باشلاپ چىققان. چاغاتاي بىلەن ئوگۇداي ئەمىر بويىچە ئوترارنى قورشىغاندا، ئۇمۇ بىرگە ئەگەشكەن. ئوترار قولغا چۈشكەندىن كېيىن توربا‌ي، ياساۋۇر، غاداق ئەسكەر باشلاپ ۋاقاشىپ تەرەپكە يۈرۈش قىلغاندا، ئۇمۇ قوشۇن بىلەن بىرگە يۈرگەن.ئەڭ ئاخىرى يۇرتىغا قايتقان. چىڭگىزخان تاڭغۇتلارغا قايتا قوشۇن تارتقاندا، ئىدىقۇت ئوخشاشلا پەرمان بويىچە ئادەملىرىنى باشلاپ بەشبالىقتىن يولغا چىقىپ چىڭگىزخان بىلەن ئۇچراشقان.

مۇشۇنداق ماختاشقا ئەرزىيدىغان تۆھپىنى قەدىرلەش ئۈچۈن چىڭگىزخان ئۇنىڭغا بولغان مۇھەببىتى ئېشىپ، بىر قىزىنى ياتلىق قىلىپ بەرمەكچى بولغان. چىڭگىزخاننىڭ ۋاپاتى تۈپەيلى بۇ قىز ياتلىق بولالمىغان. بۇنىڭ بىلەن ئىدىقۇتمۇ بەشبالىققا قايتقان. ئوگۇداي قاغان تەختتە ئولتۇرغاندا ، ئاتىسىنىڭ ۋەسىيتى بويىچە ئالتۇن بېكىنى ياتلىق قىلغان. ئۇ يېرىم يولدا قازا قىلغان. بىر مەزگىل ئۆتكەندىن كېيىن قاغان يەنە ئالاچىن بېكىنى ئۇنىڭغا ياتلىق قىلغان. ئەمما بېكىنى ئۇزىتىشتىن ئىلگىرى ئىدىقۇت ئاخىرەتكە سەپەر قىلغان. كېيىن، ئوغلى كەسمەس ئىدىقۇت بولغان. ئالاچىن بېكى بىلەن توي قىلغان. ئۇزۇن ئۆتمەي كەسمەسمۇ قازا قىلغان. ئۇنىڭ قېرىندىشى سالىندى خانىش تۆرەگەنە خاتۇننىڭ ئەمرى بويىچە ئاكىسىنىڭ ئورنىغا ۋارىسلىق قىلىپ، ئىدىقۇت بولغان. سالىندى تەختتە ئولتۇرغاندا ناھايىتى تىنچلىق بولغان. ئۇ ناھايىتى ھۆرمەتكە

سازاۋەر بولغان. بىراق ‹‹ئۇتۇق ئاتا قىلغۇچى ئاللاھدۇر››.

6 ـ باپ

ئۇيغۇر تارىخىنىڭ داۋامى

(何 55ـ59 页, Mürsel 98ـ102 Sayfa , 53ـ49 Boyle.pp)

بۇ باپ گەرچە مۆڭكە قاغان تەختتە ئولتۇرغان باپنىڭ كەينىگە قويۇلغان بولسىمۇ، ئامما بۇ بۆلۈم تارىخنىڭ ئومومى ئورۇنلاشتۇرلىشى بويىچە بولغاندا، بۇنى بۇ يەرگە قىستۇرغان تۈزۈكرەك، شۇڭا ئەڭ ياخشىسى بۇ تەرتىپكە ھۆرمەت قىلغان تۈزۈك.

پادىشاھى ـ ئالەم مۆڭكە قاغانىنىڭ ئىتائىتىگە ئۆتكەن بۇ چاغدا، بەزىلەر سۇيىقەست پىلانلاپ، ئالا ـ توپىلاڭ كۆتەرمەكچى بولىدۇ. بۇ كىشىلەر ئۇيغۇر بۇدپەرەست ، دۆلەت ۋەزىرى بالا بىتىكچىنى ئىدىقۇتنى ئىزدەشكە ئەۋەتتى(ھەر قانداق نىمە ئۆز خىلى بىلەن). بالا بىتىكچى نۇرغۇن قەسەم ۋە ساناقسىز ھىلە ـ مىكىر بىلەن ئىدىقۇتنى ئۆزىگە تارتتى، ئۇ ئۇيغۇرلار بەشبالىغ ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى مۇسۇلمانلارنىڭ ھەممىسى ئۆلتۈرۈپ،

مال-دۇنيا ، پەرزەنتلىرىنى بۇلاشنى ، بەش تۈمەن ئەسكىرىنى قورالاندۇرۇپ، تاسادىبى جەڭگە تەييارلىق كۆرۈش ھەققىدە پىلان كۆرسەتتى.بۇ سۈيقەستكە بىلگە قۇت، بولمىش بۇقا، ساقۇن، ئايتىبكەچ قاتارلىق ئۇيغۇر ئاقسۆڭەكلىرى ئاستىرتتىن قاتناشتى.ئۇلار بىر جۈمە كۈنى جۈمە نامىزى ئوقۇۋاتقاندا، مەسچىت ئەتراپىغا مۆكتۈرۈپ قويۇلغان ئەسكەرلەر يوپۇرلۇپ چىقىپ،ئۇلارنى ئاخىرەتكە يوللاپ ئىسلام قوشۇنىنى بىچچىت قىلىشنى پىلانلاشتى.

ئۇلار ئاللاھ ياندۇرغان چىراقنى ئۆچۈرمەكچى،

ئۇلار ئاللاھ بەرگەن ئىنئامنى چۆرۈۋەتمەكچى.

سۈيقەستنى ئەمەلگە ئاشۇرۇپ، پىلاننى ئورۇنلاش ئۈچۈن، ئىدىقۇت قايمىش، خۇجا، ناقۇ بىلەن كۆرۈششنى سەۋەب قىلىپ،بارگاھنى شەھەر سىرتىغا ئەپچىقتۇرۇپ تىكتۈردى. ئۇيغۇر قۇشۇنىمۇ يىغىلىپ بولدى. بۇ ۋاقىتتا، بىلگە قۇتنىڭ تەگمىش ئىسىملىك قۇلى،بىر ئاخشىمى ئۇلارنىڭ سۈيقەستلىك پىلانىنى ئاڭلاپ قالدى.قۇل ئاڭلىغان گەپلىرىنى ئىچىدە ساقلاپ يۈردى . بىر ھەپتىدىن كېيىن بازاردا بىر مۇسۇلمان بىلەن تاكاللىشىپ قېلىپ :« ھازىرچە مۇشۇنداق نوچىلىق قىلىپ تۇر ،ئىشقىلىپ سىنىڭ 3 كۈنلۈك ئۆمرۈڭ قالدى » دەپ سالدى. دەل مۇشۇ چاغدا،ئوردىنىڭ سادىق ۋەزىرى، ئالى مەنسەپدار ئەمىر سەيفىددىن بەشبالىقتا ئىدى. مۇسۇلمانلار بۇ سۆزلەرنى ئۇنىڭغا يەتكۈزدى.ئۇ تەگمىشنى تاپتۇرۇپ كېلىپ تاكاللاشقان چاغدىكى سىرلىق گەپنىڭ مەنىسىنى سورىدى.تەگمىش شۇنىڭ بىلەن بىلىدىغان بارلىق ئىشلارنى ئاشكارىلىۋەتتى. دەل مۇشۇ چاغدا قاغانىمىزنىڭ تەختتە ئولتۇرغانلىق خەۋىرى يېتىپ كېلىپ سۈيقەستچىلەرنىڭ

ھەربكەت پىلانىنى ئۆزگەرتىۋەتتى. ئىدىقۇت شارئىتىنىڭ قىستىشى بىلەن ئاسىيلىق خىيالىنى تاشلاپ ئاستانىگە قاراپ يولغا چىقتى.سەيفىددىن ئەلچى ئەۋەتىپ ئۇنى ياندۇرۇپ كەلدى. ئۇ ۋە ئۇنىڭ قول ئاستىدىكى ئادەملىرىنى تېگىمش يۆزلەشتۈرۈلدى. تەگمىش قىلچە تېنىۋالماي، ئۇلار يىغىلىش قىلغان يەرنى، ۋاقتى ۋە قاتناشقۇچىلار بىلەن قوشۇپ ئېيتىۋەتتى . ئۇلار قورقىنىدىن ئامالسىز روھلىرى چۈشۈپ كەتتى.چۈنكى، ئۇلار ئۈچۈن ئېيتقاندا باشقىچە چىقىش يولى بولمىغاچقا ، بىز ھېچنىمىنى بىلمەيمىز دەپ تېنىپلا تۇرۇۋېلىشتى. ئىدىقۇت ۋە ئۇنىڭ ھەمىنەپەسلىرى بىر مۇنچە غەلۋە-غوغادىن كېيىن، ئۆزلىرىنىڭ گۇناھسىزلىقىنى بايان قىلىپ كاپالەتنامە يېزىشتى. تەگمىشمۇ ئېيتقانلىرىنىڭ راسلىقىنى ئىسپاتلاپ كاپالەتنامە يازدى. باشقا ئۇيغۇر ئاقسۆڭەكلىرىمۇ «ئەگەر ئارىمىزدا بىرەرسى بۇ ئىشتىن خەۋىرى بولۇپ يوشۇرۇپ ئېيتمىسا، ياكى بىرەر سۇيىقەست ئاشكارا بولۇپ چىقسا ئۇ ئادەممۇ سۇيىقەست پىلانلىغۇچىنىڭ بىرى، ئۇنىڭ جېنى ۋە مېلىدىن جۇدا قىلىنىدۇ.» دەپ ئىسپات يېزىشتى.تەگمىش تۇرۇپ بۇ ئىشنى قارىغاندا بېشىبالىقتا ھەل قىلغىلى بولمىغىنىدەك ، بىز قاغانىنىڭ ھۇزۇرىغا بېرىپ چوڭ يارغۇدا بۇ ئىشنى مۇباھىسە قىلىپ ئاقنى ئاق،قارىنى قارا قىلىپ ئايرىش كېرەك.ئىنىق تەكشۈرىش كېرەك» دېدى.

شۇنىڭ بىلەن ،تەگمىش ئەلچىلەر بىلەن ئالدىن يولۇپ بۇ ئىشنى ئوردىغا دوكلات قىلدى.ئۇ پەرمان ئېلىپ ئىدىقۇت ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرىنى كۈتۈپ تۇردى.شۇنچە ساقلىسىمۇ ئىدىقۇت ئاشكارە بولمىدى.تەگمىش بۇ ۋاقىتتا بالا بىتىكچىنى يارغۇغا تارتقۇزدى.بالا ئىقرار بولماي تۇرۋالدى. شۇڭا ئۇلارنىڭ ئۆرۈپ- ئادىتى بويىچە ئۇنى يالىڭاچلاپ،دۇمباق چالىدىغان چوكا بىلەن ئۇردى. ئاخىرى ئۇ ئۆلىرىنىڭ جاھان قاغانى موڭكو قاغانغا ئاسىيلىق قىلماقچى بولغانلىقىنى ئىقرار قىلدى. ئېيتقانلىرى تەگمىشنىڭ ئېيتقانلىرى بىلەن ئوخشاش چىقتى. شۇڭا، ئۇنى قاماپ قويىدى. ئىدىقۇتنى يالاپ كېلىش

ئۇچۇن تەگمىش بىلەن ئەلچى موڭگۇ پولاد ئىدىقۇتقا قاراپ يولغا چىقتى. ئىدىقۇت ئەلچى كىلىشۋاتقانلىق خەۋىرىنى ئاڭلاپ ، ئۇلار يېتىپ كېلىشتىن بۇرۇن باشقا يول بىلەن ئوردىغا قاراپ يولغا چىقتى.تەگمىش بەشبالىقتا تولا ھەيۋە كۆرسەتتى. ئۇيغۇرلار قورقۇپ ، ئۇنىڭغا پارا بىرىپ ، ئۇنىڭغا كۆپ ھۆرمەت كۆرسەتتى. ئاندىن ئۇ ئىدىقۇتنىڭ كەينىدىن ئوردىغا قايتتى.

بۇ ئىشنى موڭكو سەرنويان قولغا ئالدى،ئىدىقۇت گۇناھى بارلىقنى ئىنكار قىلغۇرگەچكە،ئۇنى قاتتىق قيين-قىستاققا ئالدى.ئۇلار ئۇنىڭ ئىككى قولىنى سىقىپ مىجىۋەتتى.ئارقىدىن ياغاچ قىسقۇچ بىلەن ماڭلىيىنى قاتتىق قىستى.گۇندىپاي قىسقۇچنى بوشىتىپ، بۇنىڭ كاسىسىغا قاتتىق قىلىپ ئون يەتتە يېرىگە ياغاچ مىخ قاقتى. ئىدىقۇت يەنىلا ئىقرار بولمىدى.ئۇلار ئۇنى بولمىش بۇقا بىلەن يۈزلەشتۈردى.بولمىش:‹‹ راست سۆزلىمەكتىن باشقا ئامال ساڭا پايدىسىز ›› دېدى.ئەمما ئىدىقۇت يەنىلا چىڭ تۇرۇپ ئۇلار ئوتتۇرىسىدا دېيىشكەن گەپلەرنى دىگىلى ئۇنىمىدى.بالا بىتىكچىنى ئەكىرىپ ئۇلار دىيىشكەن گەپلەرنى باشتىن-ئاخىر يەنە بىر قېتىم ئۇنىڭ ئالدىدا دېگۈزدى.ئىدىقۇت ناھايىتى ھەيران بولۇپ «سەن بالامۇ ؟ » دەپ سورىدى.ئۇنىڭ ئىسمى بالا بولغاچ، ئۇ «ھەئە» دەپ جاۋاپ بەردى.شۇنىڭ ئىدىقۇت ئىقرار بولدى.ئۇنى بوشىتىپ، ئانچە يىراق بولمىغان يەرگە ئاپىرىپ قويدى.بىلگە قۇتمۇ قيين-قىستاققا بەرداشلىق بىرەلمەي راست سۆزلەپ گۇناھى بارلىقنى ئىتراپ قىلدى. قالغان 2-3 كىشمۇ ئايرىم سوراقتا تارتىلىپ، تاتارلارنىڭ قاتتىق قامچىسىنىڭ ئاچچىق تەمنى تېتىغاندىن كېيىن راست سۆزلەپ، كۆڭلىگە يوشۇرغاننىڭ ھەممىنى ئېيتتى. كېيىن ئۇلارنى يالاپ ئەكىرىپ كۆرۈشتۈرۈپ پۇت-قولىنى بوشىتىپ، ئۇلارنىڭ سۈيقەست- ئەھد تۈزۈش جەريانىنى سورىدى «ئۇلار:بۇ ھەقىقەتتۇر ، دېيىشتى. ئۇلار:‹‹ پەقەت ئاللاھ نامىدىن قەسەم قىلمىز دېيىشتى››.شۇڭا

ئاللاھ ‹‹قۇرئان كەرىم››دە:‹‹ئۇنداقتا سىلەر بۇ جازانى تېتىپ باقماقچىمۇسىلەر؟ » دەپ سورىغانىدى.

بۇ كىشىلەرنىڭ ئىقرارىغا ئاساسەن جاھان قاغانىغا ئەرز سۇنۇپ، قاغاندىن ئەلچى ئەۋەتىپ ئىدىقۇت ۋە ئۇنىڭ ھەمرالىرىنى بەشبالىغقا يالاپ بېرىشقا يارلىق چۈشۈرۈپ بىر جۇمە كۈنى يەنى ئۇلار مۇسۇلمانلارغا ھۇجۇم قىلماقچى بولغان كۈنى، پۇقرالار، مۇسۇلمان بۇدپەرەسلەرنىڭ ئالدىدا ئۇلۇغ قاغاننىڭ پەرماننى ئىجرا قىلدى.ئىدىقۇتنىڭ قېرىندىشى ئۆگۈنچ ئۆز قولى بىلەن ئۇنىڭ بېشىنى كەستى.بىلگە قۇت بىلەن ئايتىكەچىنى ھەرىلەپ ئىككى پارچە قىلىۋەتتى. شۇنداق قىلىپ بۇ ئەلدە رەزىل بىدئەتلەرنىڭ شۇملۇق ھەم پاسكىنا ئىتتقادى سۈپۈرۈپ چىقىرىۋېتىلدى. جىنايى-گۇناھنىڭ يىلتىزىنى قورىتىۋېتىلدى. بارلىق مەدھىيە ئاللاھغا-جىمى ئالەمنىڭ ئىگىسىگە تەئەللۇق ، قادىر ئاللاھنىڭ مېھر-شەپقەتلىرى بەندىلەرنىڭ گۈل-قەقەلىرىنى ئېچىۋەتتى . بۇدپەرەسلەرنى يەر بىلەن يەكسەن قىلىۋەتتى.

ھەقىقەتەن يالتىرايدۇ، غىلاپتىن چىققان شەمشەردەك،

ئېھتىيات قىل، ئورماندىكى شىردىن ئېھتىيات قىلغاندەك !

بالا بىتىكچى ئەسلىدە قايمىشنىڭ قول ئاستىدىكى ئەمەلدار ئىدى.سۈيىقەست ئۈچۈن سوراققا تارتىلدى ھەم جازاغا تارتىلدىغان چاغدا بۇ مەخپى سۈيىقەست ئاشكارىلىنىشىدىن ئىلگىرى،ئۇ ئالىلقاچان قاملىپ بولغان، ھايات قېلىشتىن ئۈمىد قالمىغانىدى. ھازىر ئۇ باشقىلار بىلەن بىرگە شەھەر سىرتىغا ئەپچىقىلىپ، يالىڭاچلىنىپ،جازا كۈتىۋاتاتتى. لېكىن

بىلى ئاغرىپ قالغاچقا، كېسىلى ئېغىر،ئۇنىڭ ئۆمرىنىڭ ئۇزۇن بولىشى ئۇچۇن خەيرى ساخاۋەت قىلىپ، شۇ كۈنى ئۆلۈمگە مەھكۇم بولغانلارنى كەچۈرۈم قىلدى.شۇنىڭ بىلەن بالا قىلىچ ئاستىدا قۇتۇلۇپ چىقتى .

قاراڭلار!سەرۋازلار ئېيتىدۇ،جەڭ مەيدانى شۇنچە تار،

لېكىن قىلىچتىن قۇتۇلماقنىڭ مۇمكىنچىلىكى بار.

كەچۈرۈم بۇيرىغىنى بۇرۇن يېتىپ كەلگەچكە بۇ قېتىم ئۇنىڭ جېنى ئامان قالدى.ئەمما ئۇنىڭ خوتۇن-توقال پەرزەنتلىرى، قۇل-چاكار،مال-چارۋالىرى ۋە مەنقۇلات مۈلۈكلىرىنىڭ ھەممىسى مۇسادىر قىلىنىپ بۇلىشۋېلىندى.

موڭغۇللارنىڭ ئۆرپ-ئادىتىدە،بىرەر ئۆلۈمگە مەھكۇم جىنايەتچى ئەگەر كەچۈرۈمگە توغرا كېلىپ قىلىپ قالسا ، ئۇنى ئاپىرىپ كالتەكلەيتتى. سەۋەبى شۇكى، ئەگەر ئۇنىڭ پىشانىسىگە ئۆلۈم پۈتۈلگەن بولسا ئۇ چوقۇم جەڭ مەيدانىدا ئۆلەتتى. بولمىسا ئۇنى چوقۇم قايتىپ كېلەلمەيدىغان ئەللەرگە ئەۋەتەتتى ياكى بولمىسا، ھاۋاسى ناھايىتى ناچار يەرلەرگە ئەۋەتىۋېتەتتى.شۇڭا مىسىر بىلەن سۈرىيەنىڭ ئوتتەك قىزىق ھاۋاسى، ئۇلار بالانى يولغا سالماقچى بولغان يەرلەر ئىدى.

ساقۇننىڭ سۇيقەستىگە چېتىلىشى چوڭ بولمىدى. ئۇنىڭ يەنە سارايدىكى ئەمەلدارلار بىلەن مۇناسىۋىتى بار ئىدى.شۇڭا ئۇيەقەت كاسسىغا بىر يۈز ئون كالتەك يەپ قۇتۇلۇپ كەتتى.

كىشلەرنىڭ دىققىتىنى قوزغىغان بۇ قىممەتلىك سوۋغاتلار تەگمىگەن كىشىلەر ، ئۇ ئەتىۋارلاشقا ئېرىشتى.يەنە قادىر ئاللاھ ئۇنىڭغا ئىسلام شەرىپىنى ئاتا قىلدى.

بۇ قىممەتلىك ئالا توپىلاڭ بېسىقتۇرۇلغاندىن كېيىن،ئۆگۈنچى خانىنىڭ ھۇزۇرىغا سالامغا كىردى. ئۇ ئاكىسىنىڭ ئورنىدا تەختتە ئولتۇرۇپ،ئىدىقۇت ئاتىغىغا ئېرىشتى.

بۇ ۋەقەلەر 1252-3/650يىلى يۈز بەرگەن

7 . باپ

ئىدىقۇت بىلەن ئۇيغۇر ئىلىنىڭ كېلىپ چىقىشى

- ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىنىڭ قاراشلىرى

(何 62-67 页, Mürsel 102-107 Sayfa , Boyle.pp54-61)

بىز ئۇلارنىڭ تارىخنى يېزىپ بولغاندىن كىيىن، يەنە ئۇلارنىڭ تارىخ كىتابلارغا يېزىلغان ئۇلارنىڭ دىنى ئېتىقادىغا دائىر ئىشلارنى خاتىرلەيمىز. بۇلار غارايىپ رىۋايەت، ھەقىقي تارىخ قىلىپ ئىشىنىشكە بولمايدۇ.

ئۇيغۇرلار ئۆزلىرىنى دەسلەپتە ئۇرقۇن دەرياسى ۋادىسىغا كۆپەيگەن، دەپ ھسابلايدۇ. بۇ دەريا ئۇلار قارا قوروم دەپ ئاتايدىغان تاغدىن باشلىنىدۇ. قاغان يېقىندا بىنا قىلغان شەھەرنىڭ نامى شۇنىڭدىن كەلگەن.30 ئېقىن شۇ قارا قوروم تېغىدىن باشلىنىدۇ. ھەر بىر دەريانىڭ قىرغىقىغا بىردىن ئۇرۇق ئولتۇراقلاشقان. ئۇيغۇرلار ئورقۇن دەرياسىنىڭ قىرغىقىدا شەكىللەنگەن ئىككى شاخ بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئۇلار ئاھالىسى كۆپەيگەندە باشقا قەبىلىلەرنى دوراپ، قەۋملىرى ئىچىدە بىركىشىنى ئاتامان سايلاپ، ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلىدىغانلىقنى بىلدۈرەتتى. ئۇلار 500 يىلنى شۇ تەرىقىدە ئۆتكۈزگەندىن كىيىن، بوقۇ خان ئوتتۇرىغا چىققان. ھازىر بەزى كىشلەر بوقۇ خان ئافراسىيابدۇر، دەيدۇ. قارا قۇم تېغىغا يېقىن بىر جايدا بىر كونا قۇدۇق ۋە يوغان بىر تاش بار ئىكەن. بۇ قۇدۇق پىچان قۇدۇقىمىش

ئۇرقۇن دەرياسى ۋادىسىدا بىر شەھەر بىلەن ئوردىنىڭ خارابىسى بار. شەھەر ئىسمى«ئوردۇ بالىغ». ئۇ بۈگۈنكى كۈندە «ماۋۇ بالىغ» دەپ ئاتىلىدۇ. ئوردا خارابىسىدىن باشقا شەھەر دەرۋازىسىنىڭ ئۇدۇلىدا خەت ئۇيۇلغان مەڭگۈ تاش بار. بىز كۆزىمىز بىلەن كۆرگەن . قاغان دەۋرىدە، بۇ تاشنى يۆتكەپ قارىسا، ئاستىدا بىر قۇدۇق بار ئىكەن. قۇدۇق ئىچىدە بىر خەت چېكىلگەن ئابىدە بار ئىكەن. پەرمان بىلەن ھەر تەرەپكە كىشى ئەۋەتىپ كۆرسە، ھېچ كىشى ئوقۇيالمىغانىكەن. شۇنىڭ بىلەن خىتايدىن شامان ئاتلىق كىشلەرنى چاقىرتىپ كەپتۇ. ئەسلى تاشقا ئويۇلغىنى ئۇلارنىڭ يېزىقى ئىكەن.

ئەينى زاماندا قارا قۇمدا ئىككى دەريا بار ئىكەن. ئۇ دەريالارنىڭ بىرى ‹‹تۇغلا دەرياسى›› دەپ ئاتىلىدىكەن. يەنە بىرى‹‹ سىلىڭگا دەرياسى›› دەپ ئاتىلىدىكەن. ئىككى دەريا ‹‹قاملامچۇ›› دىگەن يەردە بىر-بىرىگە قوشۇلىدىكەن. ئىككى دەريانىڭ ئارلىقىدا بىر- بىرىگە ياندىشىپ ئىككى تۈپ دەرەخ ئۆسكەنىكەن. ئۇلار ئۇنىڭ بىرسىنى «قۇسۇق» دەپ ئاتايدىكەن. ئۇنىڭ شەكلى قارىغايغا ئوخشاش بولۇپ يوپۇرمىقى قىش ۋاقتىدا قېيىنىڭكىگە ئوخشىشىپ قالىدىكەن. مېۋىسىنىڭ شەكلى ۋە تەممۇ چىلخوزىغا ئوخشايدىكەن.يەنە بىرىنى «تور» دەپ ئاتايدىكەن. بۇ ئىككى تۈپ دەرەخنىڭ ئوتتۇرسىدا چوقچىيىپ تۇرغان بىر دۆڭ بار ئىكەن. قۇياش نورىدا بۇ دۆڭ بارغانسىرى ئىگىزلەپتۇ. ئۇيغۇر قەبىلىلىرى بۇ مۆجىزىنى كۆرۈپ، ھەيرانۇ-ھەس بولۇشۇپتۇ. ئۇلار بۇ دۆڭگە ئەيمىنىپىرەڭ تازىم قىلىپ يېقىنلىشىپتۇ. بۇ چاغدا، ئۇلارغا ناخشىغا ئوخشاش بىر خىل يېقىملىق ئاۋاز ئاڭلىنىپتۇ. ھەر كۈنى كەچتە بىر پارچە نۇر شۇ دۆڭنىڭ 30 قەدەم چۆرىسىگە چۈشۈپ تۇرىدىكەن. دۆڭنىڭ ئىچىدە ئەمدىلا تۇغۇلغان بوۋاقنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ-دە، دۆڭلىكتىن بىر ئىشىك ئېچىلىپتۇ. قارىسا، دۆڭنىڭ ئىچىدە چېدىردەك بەش ھوجرا، بۇ ھوجرىلارنىڭ ئىچىدە ھەر بىرىدە بىردىن ئوغۇل ئولتۇرغۇدەك، بۇ باللارنىڭ ئاغزىدا بىردىن ئىمزىگە بار ئىكەن. ھەر بىر ھوجرىنىڭ ئۈستىدە بىر كۈمۈش تور يېپىقلىق تۇرغۇدەك. قەبىلە ئاقساقاللىرى بۇ غەلىتە ئىشنى كۆرۈپ ھەيرانۇ-ھەس قېلىشىپ، باش ئۇرۇشۇپ تەزىم قىلىشىپ كېتىپتۇ. بىردىنلا غۇر-غۇر شامال چىققاندەك بولۇپتۇ-دە، ھېلىقى باللار ئورنىدىن تۇرۇپ مېڭىشقا باشلاپتۇ. ئۇلار مېڭىپ تاش ئۆيدىن چىقىپتۇ. كىشىلەر بۇ باللارغا قاراشقا مەخسۇس بىر ئىنكئانا تەيىنلەپتۇ. كىشلەر ئۇلارنىڭ نامىغا تۈرلۈك مۇراسىملارنى ئۆتكۈزۈپتۇ. باللار ئەمچەكتىن ئايرىلىش بىلەنلا تىلى چىقىپ، گەپ قىلالايدىغان بولۇپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار كىشلەردىن ئۆزلىرىنىڭ ئاتا- ئانىسىنىڭ

كىملىكىنى سوراپتۇ. كىشلەر ئۇلارغا بۇ ئىككى تۈپ دەرەخنى كۆرسىتىپ قويۇپتۇ. ئۇلار دەرەخكە گويا ئاتا-ئانىسىغا مۇئامىلە قىلغاندەك تىزلىنىپ تەزىم قىلىپتۇ. بۇ ئىككى تۈپ دەرەخ ئۆسكەن يەرگىمۇ تەزىم قىلىپ ھۆرمەت بىلدۈرۈپتۇ. شۇ ئەسنادا بۇ ئىككى تۈپ دەرەختىن ئۇشتۇمتۇتلا:« ئەي باللارا! سىلەر بۇ يەرگە دائىم كېلىپ، بىزنى يوقلاپ تۇرۇڭلار. بىز سىلەرگە ئۇزاق ئۆمۈر، مەڭگۈ شان-شەرەپ تىلەيمىز!» دېگەن سادا كېلىپتۇ. شۇ يەردە ياشايدىغان قەبىللەرنىڭ كىشلىرى كەينى-كەيندىن كېلىپ، بۇ بەش باللارنى خۇددى شاھزادىلەردەك ئىززەتلەپتۇ. ئۇلار قايتىش ۋاقتىدا، بۇ باللارنىڭ چوڭىنىڭ ئىسمىنى«سونقۇر تېگىن»، ئىككىنچىسىنىڭ ئىسمىنى «قۇتۇر تېگىن»، ئۈچىنچىسىنىڭ ئىسمىنى «تۈكەل تېگىن»، تۆتىنچىسىنىڭ ئىسمىنى « ئور تېگىن»، بەشىنچىسىنىڭ ئىسمىنى «بۇقۇ تېگىن» دەپ ئاتاپتۇ.

بۇ مۆجىزىلەرنى كۆرگەن كۆپچىلىك بۇ بەش ئوغۇلنىڭ ئىچىدە بىرىنى ئۆزلىرىگە ئاتامانلىققا ۋە قاغانلىققا تاللاشقا بىرىدەك قوشۇلۇپتۇ. ئۇلار بۇ بەش شاھزادە ئۇلۇغ تەڭرى تەرىپىدىن ئاتا قىلىنغان، دەپ قارايدىكەن. ئۇلار بۇقۇ خاننىڭ پەزىلەت ۋە پاراسەت جەھەتتە باشقا باللاردىن ئېشىپ چۈشىدىغانلىقىنى يەنى كېلىپ ھەر قايسى قەبىللەرنىڭ تىل-يېزىقىنى بىلىدىغانلىقىنى بايقاپتۇ. شۇڭا، ئۇنى قاغانلىققا كۆرسىتىپتۇ ۋە كاتتا مۇراسىم ئۆتكۈزۈپ ، تەختكە چىقىرىپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ئادىللىق گىلىمىنى ئېچىپ، زوراۋانلىق بورىسىنى يىغىشتۇرۇپتۇ.ھەم ئۇنىڭ نۇرغۇن مۇلازىم، خىزمەتكار ۋە چاكارلىرى بار ئىكەن. قادىر ئاللاھ ئۇنىڭغا جىمى ئەلنىڭ تىلىنى بىلىدىغان ئۈچ زات ئاتا قىلىپتۇ. ئۇ قەيەردە ئىش بىجىرمەك بولىدىكەن، زاتلار شۇ ياققا بىرىپ، ئەھۋال ئىگەللەپ، خەۋەر ئېلىپ كېلىدىكەن.

ئۇزۇن ئۆتمەي، بىر ئاخشىمى قارار گاھدا ئۇخلاۋاتسا، بىر قىزنىڭ سايىسى تۇڭلۈكتىن چۈشۈپ ئۇنى ئويغۇتۇپتۇ. ئەمما، ئۇ قورققىنىدىن ئۇخلىغاندەك بولۇپ يېتىۋاپتۇ. ئىككىنچى كۈنى قىز يەنە كېلىپتۇ. ئۈچىنچى كۈنى ۋەزىرنىڭ نەسىھەتى بويىچە، تۇرۇپ قىزغا ئەگىشىپ ئاق تاغ دەپ ئاتىلىدىغان تاغدا، ئىككەيلەن تاڭ ئاتقىچە سۆھبەتلىشىپتۇ. ئۇ ھەر كۈنى تاغ تەرەپكە بېرىپ يەتتە يىل ئالتە ئاي 22 كۈن قىز بىلەن سۆھبەتتە بولۇپتۇ. ئەڭ ئاخىرقى كېچىسى قىز ئۇنىڭ بىلەن خوشلىشار چاغدا: « مەشرىقتىن مەغرىپكىچە زېمىن سىنىڭ ئىلكىڭگە ئۆتىدۇ. تىرىشىپ بۇ ئىشنى ۋۇجۇتقا چىقارغىن. پۇقرالارغا ئۇۋال قىلما» دەپتۇ.

شۇنىڭدىن باشلاپ ئۇ لەشكەرنى جەملەپ، سۇنقۇر تېگىننى 30 تۈمەن يارامىلىق ئەسكەر باشلاپ، مۇڭغۇل بىلەن قىرغىزلارنى بويسۇندۇرۇشقا ئەۋەتىپتۇ. قۇتۇر تېگىننى 10 تۈمەن ئەسكەر بىلەن تاڭغۇتلارنى بويسۇندۇرۇشقا، تۆكەل تېگىننى 10 تۈمەن ئەسكەر بىلەن تىبەتنى بويسۇندۇرۇشقا ئەۋەتىپتۇ. ئۆزى 30 تۈمەن ئەسكەر بىلەن خىتايلار ئىلگە ئاتلىنىپتۇ. بىر ئاكىسىنى ئۆز زېمىنىگە قاراشقا قويۇپتۇ. ھەر قايسىلىرى جازا يۈرۈشتە زەپەر مارىشنى ياڭرىتىپ، سان – ساناقسىز ئولجىلار بىلەن قايتىشىپتۇ. ئۇلار ئەسىر ئالغان كىشىلەرنى ئورقۇن دەرياسى ۋادىسىغا يىغىپ، ئوردۇ بالىغنى سالدۇرۇپتۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ پۈتكۈل مەشرىق ئۇلارنىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا ئۆتۈپتۇ.

بۇ چاغدا، خان ئاق كىيىم كىيگەن، ئاق ھاسا تايانغان بىر بوۋاينى چۈشىدە كۆرۈپتۇ. بوۋاي ئۇنىڭغا قارىغايىنىڭ ئۇرۇقىدەك چوڭلۇقتىكى قاشتېشىنى بېرىپ :«ئەگەر سەن مۇشۇ قاشتېشىنى ساقلاپ قالالىساڭ پۈتكۈل ئالەم سىنىڭ ئىلكىڭنىڭ ئاستىدا بولىدۇ» دېدى. ئۇنىڭ ۋەزىرىمۇ شۇنداق چۈش كۆرۈپتۇ.ئەتىسى لەشكەرلىرىنى رەتلەپ مەغرىپكە يۈرۈش

قىلىپتۇ. تۈركىستان چىگرىسىغا بارغاندا، سۈيى مول، ئوتى ياخشى گۈزەل تۈزلەڭلىككە ئۇچراپ، ئۆزى شۇ يەردە قېلىپ بالا ساغۇن شەھرىنى سالپتۇ. ھازىر ئۇ شەھەر «قۇز بالىغ» دەپ ئاتىلىدۇ. ھەم ئەسكەرلىرىنى تۆت تەرەپكە ئەۋەتىپ 12 يىل ئىچىدە جىمى زېمىنى بويسۇندۇرۇپتۇ. بىرەر قارشىلاشقۇچى ياكى قايىل بولمىغۇچىنى قويماي يوق قىلىپتۇ. ئۇلار ئاخىرى شۇنداق بىر يەرگە بېرىپتۇكى، قارىسا ھايۋان گەۋدىلىك ئادەملەر ئىكەن. ئۇلار يەنە داۋاملىق ماڭسا ئادىمزات ئۇچرىمايدىغانلىقىنى بىلىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ھەر قايسى ئەلنىڭ شاھلىرىنى ئېلىپ قايتىپ بۇقۇ خانغا تەقدىم قىلىشىپتۇ. بۇقۇ خان ھەر قايسىلىرىنىڭ سالاھىيتىگە قاراپ ناھايىتى ھۆرمەت بىلدۈرۈپتۇ. پەقەت ھىندىستان شاھى بەكلا كۆرۈمسىز بولغاچ، بۇقۇ خان كۆرۈشىشكە ئىجازەت بەرمەپتۇ. ئۇلارنى ئۆز يۇرتىغا قايتۇرۇپ، ئۇلاردىن ئولپان ئاپتۇ. سەپىرىدە توسالغۇ قالمىغاچ قۇس بالىغدىن ئۆز يۇرتىغا قايتىشنى قارار قىلىپتۇ.

ئۇيغۇرلار بۇتقا چوقۇنىدۇ. چۈنكى ئۇلار ئۇ چاغلاردا پىرخونلۇقنى بىلەتتى، پىرخونلۇقنى بىلىدىغان كىشىنى « قام» دەپ ئاتايدۇ. بۈگۈنكى كۈندە، موڭغۇللار بىلەن ئوبنالار ئىشىنىدۇ. ئۇلار يوقلاڭ سۆزلەپ ئۆزىنى ھەممىدىن خەۋەر بەرگۈچى شەرىق ئەرۋاھىنىڭ يىقىنى دەپ ئاتىشىدۇ. بىز بەزىلەردىن قامنىڭ ئەھۋالىنى ئۇقۇشۇپ باققان.ئۇلار : ئاڭلىشىمىزچە ، ئەرۋاھ تۈڭلۈكتىن كىرىپ ئۇلار بىلەن سۆھبەتلىشەرمىش، ئېھتىمال ئالۋاستى ئۇلار بىلەن يېقىندۇر. ھەم ئۇلار بىلەن بىرىش- كېلىش قىلىشىدىكەن. ئۇلار بىر خىل جادۇگەرلىك بىلەن ئۇلارنىڭ نەپسىنى قاندۇرغاندا، سېھىر كۈچى ئەڭ يۇقىرى چەككە يىتىدىكەن دىيىشىدۇ. ئىشقىلىپ بىز ئېيتقان شامان ئاتالغانلار، موڭغۇللار ھېچنىمىنى بىلمەيدىغان قالاق چاغلىرىدا، مۇشۇ قاملارنىڭ گەپلىرىگە ئىشىنىپ كەلگەنىكەن. ھازىرمۇ موڭغۇل خانلىرى ئۇلارنىڭ تىلاۋەت ۋە چەكلەشلىرىگە بوي سۇنىدۇ.

ئەگەر بىرەر ئىش قىلماقچى بولسا، بۇ پىرخونلار قوشۇلمىسا بولمايدۇ. بولمىسا ھېچ ئىش قىلالمايدۇ. قاملار يەنە ئوخشاش ئۇسۇللار بىلەن كىسەل داۋالىيالايدۇ.

ئۇ دەۋىردە خىتايلارمۇ پودپەرەست ئىدى. بۇقۇ خان ئەلچى ئەۋەتىپ توين تەكلىپ قىپتۇ. ئۇلار كەلگەندىن كيىن بۇقۇ خان ئۇلارنى قاملار بىلەن مۇباھىسە قىلدۇرۇپتۇ. قايسى تەرەپ يەڭسە، شۇ تەرەپنىڭ دىنىغا ئېتائەت قىلماق بوپتۇ. توينلار«نوم» نى قىرائەت قىلىپتۇ. «نوم» ئۇلارنىڭ ئىلاھىيەت نەزىرىيىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىكەن. ئۇنىڭ ئىچىدە يەنە قاملاشمىغان پاراڭ ۋە رىۋايەتلەر بار ئىكەن. ئەمما بۇنىڭدىن پەيغەمبەرلەرنىڭ ئەمىر-نىزام،تەرغىباتلىرىغا ماس كېلىدىغان ئىلغار تەربىيەلەرنىمۇ تاپقىلى بولارمىش، مەسىلەن، كىشىلەرنى ئەسكى ئىش قىلماسلىققا، ياخشىلىققا يامانلىق قىلماسلىققا، ياۋايى ھايۋانلارغا زىيان- زەخمەت يەتكۈزمەسلىككە دەۋەت قىلىدىغان مەزمۇنلار بار ئىكەن. ئۇلارنىڭ ئەمىر- نىزامى ناھايىتى كۆپكەن . ئەڭ تىپىك بولغىنى نۆۋەتلىك قايتىلىنىش نەزىرىيىسى ئىكەن. ئۇلار، بۈگۈنكى ئىنسانلار نەچچە مىڭ يىللار ئىلگىرىمۇ بار ئىدى. خەيرى-ساخاۋەت قىلغان سادىق مورىتلارنىڭ روھى قىلغىنىغا قاراپ دەرىجىگە بۆلىنىدۇ. يا شاھ، يا بەگ، يا دىھقان، يا گاداي بولىدۇ. ھارامخور، زىناخور ، قاتىل ، غەيۋەتخور، زىيانكەشلىك قىلغۇچىلارنىڭ روھى قۇرۇت- قوڭغۇز، ياۋايى ھايۋانلارغا ئۆزگىرىدۇ. ئۇلار يامانلىقى ئۈچۈن يامانلىق كۆرىدۇ. بىراق، ئۇ ۋاقىتتا ئالەمنى نادانلىق قاپلاپ كەتكەن بولىدۇ. دەپ سۆزلەيدىكەن.« ئۇلارنىڭ ئېيتقانلىرى ئۇلار قىلالمايدىغان ئىشلاردۇر».

توين « نوم» دىن بىر نەچچە پارە ئوقۇغاندىن كيىن، قامنىڭ زۇۋانى تۇتۇلۇپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇيغۇرلار بۇددا دىنىنى ئۆزلىرىنىڭ دىنى قىلىشىپتۇ. باشقا قەبىلىلەرمۇ ئۇلارنى

دوراپ، تولىسى ئۆلگە قىلىشىپتۇ. دۇنيادا مەشرىق بۇدپەرەستلىرىدەك ھوشىنى تاپالمايدىغان، ئىسلامنى ئۆچ كۆرىدىغان بودپەرەست يوق.

بۇقۇ خانىمۇ بەختىلىك ياشاپ ئاخىرەتكە يول ئاپتۇ. بىز خاتىرىلىگەن خۇراپى ئىشلار پەقەت نۇرغۇنلىغان رىۋايەتلەرنىڭ بىر نەچچىسىلا، يۈزدىن بىرىنى بايان قىلدۇق دىگىلى بۇلىدۇ. بىز بۇلارنى سۆزلەشتىكى مەقسەت ئۇيغۇرلارنىڭ نادانلىقىنى ئېچىپ بىرىشتۇر.

بىر دوستۇم، بىر كىتاپ ئوقۇغان ئىدىم، مۇنداق يېزىپتۇ دەيدۇ: بىر ئادەم ئىككى تۈپ دەرەخ ئوتتۇرسىغا ئورا كولاپ، ئۆزىنىڭ بالىسىنى كىرگۈزۈپتۇ-دە، ئاندىن ئىچىگە شام يېقىپ قويىپتۇ. ئاندىن، كىشىلەرنى بۇ غەلىتە ئىشنى كۆرۈشكە باشلاپ كەپتۇ.ئورىغا قاراپ تازىم قىلىپ، كىشىلەرنىمۇ شۇنداق قىلىشقا ئۈگىتىپتۇ. مۇشۇنداق كىشىلەرنى ئالداپ كېتىپتۇ. ئاندىن يەرنى ئېچىپ بالىسىنى ئېلىپ چىقىپتۇ.

بۇقا ۋاپاتىدىن كېيىن چوڭ ئوغلى ئۇنىڭ تەختىدە ئولتۇرۇپتۇ.

بىر زامانغا كەلگەندە،ئۇيغۇر قەبىلىلىرى ۋە قەۋملىرى ئاتلارنىڭ كىشنىگەن، ئىتلارنىڭ ھاۋشىغان، كالىلارنىڭ مۆرىگەن، تۆگىسىنىڭ بۇزلىغان، ياۋايى ھايۋانلارنىڭ ھۇۋلىغان، قويلارنىڭ مەرىگەن، قۇشلارنىڭ ۋىچىرلاشقان، بۇۋاقلارنىڭ يىغلىغان ئاۋازلىرىدىن « كۆچ،كۆچ» دىگەن ئاۋازنى ئاڭلاشقا باشلاپتۇ. شۇڭا، ئۇلار ئولتۇراق يەردىن كۆچۈپتۇ. ئۇلار قانداق يەردە توختىمىسۇن « كۆچ،كۆچ» دىگەن ئاۋاز ئاڭلىنىۋىرىپتۇ. ئەڭ ئاخىرى، ئۇلار كېيىن ياسىغان بەشبالىغ تۈزلەڭلىكىگە كەلگەندە ئاۋاز ئاندىن بېسىقىپتۇ. ئۇلار ئۇ يەردە ئولتۇراقلىشىپ بەش بازار قۇرۇپ بەشبالىغ دەپ ئاتاپتۇ. بۇ بەش بازار

ئاستا –ئاستا تەرەققى قىلىپ ناھايىتى چوڭ شەھەر بوپتۇ. شۇندىن كېيىن ، ئۇنىڭ ئەۋلادلىرى شاھ-قاغان بولۇپتۇ. ھەم ئۆزلىرىنى ئىدىقۇت دەپ ئاتايدىغان بوپتۇ. ئۇلارنىڭ جەمەتىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان ھېلىقى دەرەخ (ھېلىقى قاغىش تەككۈر دەرەخ) نى ئۆزلىرى ئولتۇرۇشلۇق قورۇنىڭ تام تۈۋىگە كۆچۈرۈپ كەپتۇ.

8 . باپ

كۈچلۈك بىلەن توقتوغان

(何 71-76 页, Mürsel 107-111 Sayfa , Boyle.pp 62-70)

چىڭگىزخان ئوڭخاننى مەغلۇپ قىلغاندا، ئۇنىڭ ئوغلى بىلەن قول ئاستىدىكىلەر كۈچلۈكرەك كىشلەرنى باشلاپ قېچىپ كەتتى. ئۇ بەشبالىققا قېچىپ، ئۇ يەردىن كۇچاغا باردى. ئۇ كۇچا تاغلىرىدا پىتىراپ يۈرۈپ، ئاشلىق يەم- خەشەكلىرى تۈگەپ، ئۇنىڭغا ئەگەشكەن كىشىلەرمۇ ياۋا قۇشتەك تاراپ كەتكەن. ھازىر بەزىلەرنىڭ ئېيتىشىچە گۇرخاننىڭ سەرۋازلىرى ئۇنى تۇتىۋېلىپ ،گۇرخان بىلەن كۆرۈشتۈرگەنمىش.يەنە بىر خىل پاراڭلاردا، ئۇ ئۆز ئىختىيارى بىلەن بارغانمىش. ئىشقىلىپ قانداقلا بولمىسۇن، ئۇ بىر مەزگىل گۇرخاننىڭ ھۇزۇرىدا تۇرغان.

سولتان گۇرخاندىن يۈز ئۆرۈشكە باشلىغاندا، مەشرىقتىكى بەگلەرمۇ ئىسيان قىلىپ، چىڭگىزخاندىن باش- پاناھلىق ئىزلەشتى. ئۇنىڭ قانات ئاستىغا كىرىپ گۇرخاننىڭ زىيانكەشلىكىدىن قۇتۇلۇپ قالماقچى بولۇشتى. بۇ چاغدا كۈچلۈك گۇرخانغا» مىنىڭ ئادەملىرىم كۆپ، ئۇلار ئېمىل، قايالىغ، بەشبالىقتا تارالغان.باشقىلار ئۇلارنى بوزەك

ئېتىۋاتىدۇ. ئەگەر مەنئىجازەتكە ئېرىشسەم، ئۇلارنى يىغىپ كېلىپ، ئۇلارغا تاپىنىپ سىزگە ياردەم بىرەلەيتتىم. سىز كۆرسەتكەن تەرەپتىن ھەرگىز يانمايتتىم. كاللام كېتىشكە قارىماي، بارلىق كۈچۈم بىلەن ھەر قانداق ۋەزىپىنى ئورۇنلايتتىم». دېدى. بۇ ساختا شىرىن- شىكەر گەپلەر بىلەن گۆلخاننى شۆھرەت تورىغا چۈشۈردى. گۆلخان ئۇنىڭغا نۇرغۇن سوۋغا بېرىپ، ئۇنىڭغا خان دېگەن ئاتاقنى بەرگەندە، ئۇ خۇددى يادىن چىققان ئوقتەك ئۇچۇپ كەتتى. ئۇنىڭ باش كۆتۈرگەنلىك خەۋىرى تۆت ئەتراپقا تارالدى. قارا خىتاي قوشۇنىدىكى ئۇنىڭ بىلەن مۇناسىۋەتتى بارلارنىڭ ھەممىسى كېلىپ قېتىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئېمىل بىلەن قايالىغ رايونىغا بېسىپ كىردى. مەركىتلەر ئاقساقلى چىڭگىزخاننىڭ ھۇجۇمى- ھەيۋىسىدىن چۆچۈپ كەتكەن توقتوغانمۇ كۈچلۈك بىلەن ئىتتىپاق تۈزدى ھەم كۈچلۈكنىڭ ئادەملىرى چېچىلىپ كەتكەن يەردىن ئۇنىڭ يېنىغا يىغىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئەتراپقا ھۇجۇم قىلىپ، بۇلاپ- تالاپ بىر مۇنچە يەرلەرنى تارتىۋالدى. مۇشۇنداق قىلىپ ئۇنىڭ ئادەم سانى كۆپىيىپ زور قوشۇنى بار بولدى. ئۇنىڭ قول ئاستىدىكىلەر ۋە ئەسكەرلىرى كۈچەيدى. ئاندىن گۆلخانغا بۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ زېمىنى بۇلاپ تالىدى ۋە پۇقرالىرىنى ئاياق – ئاستى قىلدى. بېسىپ كىرىپ، چېكىنىپ چىقىپ تۇراتتى.خارەزم سولتانىنىڭ غەلىبە خەۋىرىنى ئاڭلىغان كۈچلۈك، ئارقا- ئارقىدىن ئەلچى ئەۋەتىپ، سۇلتاننى مەغرىب تەرەپتىن گۆرخانغا ھۇجۇم قىلىشقا كۈشكۈرتتى. ئۇ ئۆزى مەشرىقتىن ھۇجۇم قىلىپ، ئىككى تەرەپتىن قىستاپ گۆرخاننى يوقاتماقچى بولدى. ئەگەر سولتان ئاۋۋال بويسۇندۇرۇپ غەلىبە قىلسا، پۈتكۈل گۆلخاننىڭ زېمىنى، ئالمالىغدىن قەشقەرغىچە ئۇنىڭ ئىلكىگە ئۆتىدىغان بولدى. ئەگەر كۈچلۈك ئاۋۋال قول سېلىپ قارا خىتاينى تارتىۋالسا، ھەممە زېمىن فەناكات دەرياسىگە ئۇنىڭغا تەۋە بولىدىغان بولدى. مۇشۇنداق كېلىشىپ، بۇ شەرت بويىچە ئەھدە تۈزۈپ، ئىككى تەرەپتىن قارا خىتايغا ھوجۇم قىلدى. كۈچلۈك ئالدىن ئىگىلىدى. گۆرخاننىڭ قوشۇنى يىراقتا بارمايلا، تارماي

قىلىندى.ئۇ گۇرخاننىڭ ئۆز كەنتىدىكى بايلىقلىرىنى بۇلاپ،ئۆز كەنتىدىن بالاساغۇنغا هوجۇم قىلدى. گۇلخان بۇ يەردە قارارگاھ تىككەن ئىدى. ئۇلار سىنۇختا تۇتۇشتى. كۈچلۈك يېڭىلىپ، ئۇنىڭ ئەسكەرلىرىنىڭ تولىسى ئەسىرگە چۈشتى. ئۇ ئۆز ئىلىگە قايتىپ قوشۇنى قايتىدىن رەتلەشكە تۇتۇش قىلدى. كېيىنچە، ئۇ گۇرخاننىڭ سولتان بىلەن جەڭ قىلىپ ئەسكەرلىرىنى قايتۇرغىنىنى، ھەمدە پۇقرالارنى بەك ئىزىۋاتقانلىقىنى، ئۇنىڭ قوشۇنىمۇ تارقاپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلىدى. كۈچلۈك شۇئان بۇلۇتتىن چۈشكەن چاقماقتەك تۇيۇقسىز هوجۇم قىلىپ ئۇنى تىرىك تۇتىۋالدى. ئۇنىڭ زىمىنى ۋە ئەسكەرلىرىنى تارتىۋالدى ۋە بىر قىزنى خوتۇنلۇققا ئالدى. نايمانلار ئەسلىدە خرىستان دىنىغا ئىتىقات قىلاتتى. ئەمما بۇ قىز كۈچلۈكنى خرىستان دىنىنى تاشلاپ، بۇددا دىنىغا كىرىشكە نەسىھەت قىلىپ كۆندۈردى.

سەنەم سىياقىغا كىرىپ ئەسىر قىلدى ،

بۇرۇندىن بېشىمغا بۇ كۈنلەر كەلگەنىدى .

ئىشق ئوتى قەلبىمنى كۆيدۈرەلمەس

چۈنكى ، ئوت بۇدپەرەستنىڭ ھەققىيدى .

كۈچلۈك قارا خىتاي زىمىنىدە، مۇستەھكەملىنىۋالغاندىن كېيىن، ئالمالىغتىكى ئۇزار خان بىلەن نۇرغۇن قېتىم بىللە ئۇرۇشتى. ئاخىرى ئۇ تۇيۇقسىز ئۇزارخاننى ئوۋ مەيدانىدا تىرىك تۇتىۋېلىپ، ئۆلتۈرۈۋەتتى.بۇ چاغدا قەشقەر بىلەن خوتەن خەلقى ئىسيان

قىلغانلىقتىن،گۆر خان قەشقەر خاننىڭ ئوغلىنى تۆرمىگە تاشلىغانىدى. كۈچلۈك ئۇنى تۈرمىدىن بوشىتىپ، قەشقەرگە يولغا سالدى. لېكىن، يەرلىك ئاقسۇڭەكلەر سۇيىقەست قىلىپ، شەھەرگە كىرەر چاغدا، شەھەر دەرۋازىسىدا ئۆلتۈرۈۋەتتى. شۇڭا، ھەر قېتىم ھوسۇل يېغىۋېلىش مەزگىلىدە كۈچلۈك ئەسكەر ئەۋەتىپ ئۇلارنىڭ زىرائەتلىرىنى ئوت قويۇپ كۆيدۈرۈۋەتتەتتى. ئۈچ- تۆت يىللاردىن بىرى، ئۇلار زىرائەتلىرىنى يېغىۋالالمىغاچقا، ئاچارچىلىق يۈز بېرىپ، پۇقرالار ئاشلىقتىن قىيىلىنىپ كەتتى.ئاخىرى ئۇلار گۆرخاننىڭ بۇيرىقىغا بويسۇندى. گۆرخان قەشقەرگە ئەسكەر تارتىپ كىلىپ، ھەر بىر ئىگىسى بارلىكى ئائىلىدە بىردىن سەرۋاز تۇرغۇزدى. شۇڭا ئۇلار ئاھالە بىلەن بىرگە يەپ، بىرگە يېتىپ قوپتى. ھەر تەرەپتىن باسقۇنچىلىق، ئوت قويغانلىقنى كۆرگىلى بولاتتى. ھەمدە، بودپەرەست كاپىرلار خالىغانچە ئەسكىلىك قىلاتتى. ھېچبىر كىشى ئۇلارنى توسيالمايتتى.

كۈچلۈك ئۇ يەردىن خوتەنگە ئەسكەر تارتىپ بېرىپ، ئۇ يەرنى ئىگەللىدى. ئارقىدىنلا ئاھالىنى ئىسلامدىن چىقىشقا مەجبۇرلىدى. يا خرىستان دىنىغا يا بۇددا دىنىغا كىرىشكە، يا بولمىسا ختاي تونى كىيىشكە، بۇ ئىككى دىنىنىڭ بىرىنى تاللاشقا قويدى. ئېتىقاتنى ئۆزگەرتىش مومكىن بولمىغاچقا، ئىلاجىسىز، ئۇلار ختايچە كىيىم كەيدى. قادىر ئاللاھ« ئەگەر ئۆز ئىرادىسى بىلەن ئەمەس، مەجبۇرى ھالدا ئەسكى ئىش قىلغانلارنى – ھەقىقەتەن، ئاللاھ كەچۈرۈپ مېھرىبانلىق كۆرسىتىدۇ» دىگەن. مۇئەززىننىڭ ئەزىنى، مۇسۇلمانلارنىڭ نامىزى توختىتىلدى. مەدرىسلەر ئېتىلدى ۋە بۇزىۋېتىلدى. بىر كۈنى خوتەندە، كۈچلۈك چوڭ ئىماملارنى شەھەر سىرتىغا ھەيدەپ چىقىپ، ئۇلار بىلەن دىن ھەققىدە مۇنازىرە قىلماقچى بولدى. ئۇلار ئارىسىدىن بىرى خوتەنلىك ئىمامى ئالائۇددىن مۇھەممەت مەردانلىق بىلەن ئالدىغا چىقىپ ئۇنىڭ مۇباھىسە قىلدى. قاتتىق جازاغا تارتقاندىن كيىن، ئۇنى مەسچىتنىڭ ئىشىكىگە مىخلاپ ئۆلتۈرۈۋەتتى.

بۇلارنى تۆۋەندە يەنە بايان قىلىمىز. مۇشۇنداق قىلىپ، مۇسۇلمانلارچىلىق ئېچىنىشلىق ھالغا چۈشۈپ قالدى. ھەتتا يوق قىلىندى. ئاللاھنىڭ بەندىلىرىگە زۇلۇم ۋە زۇلمەت ياغدى . ھەممە يەرنى دۇئا-ئىلتىجا قاپلىدى:

يا رەببىم ، پىرئەۋنى ئىسيان قىلىپ.

دۇنياسى بىلەن سۈردى بىر مەھەل دەۋران

ھەممىنى بىلىپ تۇرغۇچىسەن ،شۇڭا

ئۇنى دەرياغا تاشلاپ تۇنجۇقتۇرغان.

ياماندىن ئات قالدۇ ھەر زامان

ئۇ يامانلىقتىن ئۆزىنى تارتالمىغان؟

ئۇنى يوقاتقۇدەك قۇدرىتىڭ يوقمۇ؟

يوقات ئۇنى،ئۇ سىنىڭ مۈلكىڭ ھامان.

بۇ خۇددى ئىلتىجا ئۇقدىن تاللىغانغا ئوخشايدۇ. چۈنكى، چىڭگىزخان سولتان ئىلىگە

قوشۇن تارتىپ كىرگەندە، بىر نويانىنى مۇناپىق كۆچلۈكنى يوقىتىشقا ئەۋەتتى.توپىلاڭ چىقىرىش ئاقىۋىتىنى تازىلىدى. بۇ چاغدا كۆچلۈك قەشقەردە ئىدى. بۇنى قەشقەرلىكلەر مۇنداق بايان قىلىدۇ. ئۇلار كېلىپ تېخى تۇتۇلماستا، ئۇ ئۆرلىپلا قېچىپ كەتتى. مۇڭغۇل قوشۇنلىرى ئارقا – ئارقىدىن يېتىپ كېلىپ بىزدىن كۆچلۈكتىن باشقا ھېچنىمە تەلەپ قىلمىدى. تەكبىر ۋە ئەزان ئېيتىشقا يول قويدى. ھەر بىر ئەلچىنى شەھەرگە كىرگۈزۈپ، ھەر قانداق كىشى ئۆزىنىڭ دىنىغا ئېتىقات قىلسا بولىدۇ، دەپ جاكارلاتتى. بىز ئاندىن چۈشەندۇقكى، مۇڭغۇللارنىڭ بولغىنى ھەقىقەتەن بىر خىل شەپقەت ئىكەن. ئاللاھ شاپائىتىنىڭ بىر خىل مېھرىبانلىقى ئىكەن.

كۆچلۈك قاچقاندا ، شەھەردىكى مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆيىدە تۇرىۋاتقان بارلىق ئەسكەرلىرى خۇددى سىماپ يەرگە سىڭگەندەك بىردەمدىلا يوقۇتىلدى. ئارقىسىدىن مۇڭغۇللار كۆچلۈكنى قوغلاپ، ئۇ نەگە قاچسا، مۇڭغۇللار شۇ يەرگە قوغلاپ باردى. مۇشۇنداق ئۇلار ئۇنى سارىغ ئىتتەك قوغلاپ بەدەخشانغا بىرىپ دەريائى دىرازى دەپ ئاتىلىدىغان بىر دەريانىنىڭ يېنىغا كىردى. ئۇ سارىغ چوپلانغا يېقىنلاشقاندا، ئادىشىپ قېلىپ (ئوڭ قول تەرەپكە مېڭىشى كېرەك ئىدى) چىققىلى بولمايدىغان بىر جىلغىغا كىرىپ قالدى. بۇ يەردە بەدەخشانلىق بىرنەچچە كىشى مۇشۇ ئەتراپتا ئوۋ ئوۋلاۋاتاتتى.ئۇلار كۆچلۈك ۋە مۇلازىملىرىنى كۆرۈپ، ئۇلار تەرەپكە ماڭدى. موڭغۇللارمۇ يەنە بىر تەرەپتىن يېتىشىپ يېتىپ كەلدى. جىلغا يولى تۈز بولمىغاچقا، مېڭىش بەك قىيىن ئىدى. مۇڭغۇللار ئوۋچىلار بىلەن ئەھدى تۈزۈشتى. مۇڭغۇللار «بۇلار كۆچلۈك ۋە ئۇنىڭ قول ئاستىدىكىلەر، بىزنىڭ قولىمىزدىن قېچىپ كەتكەن. ئەگەر سىلەر كۆچلۈكنى تۇتۇپ بىزگە تاپشۇرۇپ بەرسەڭلار. بىز سىلەردىن ھېچ قانداق نەرسە تەلەپ قىلمايمىز» دېدى. ئوۋچىلار شۇنىڭ بىلەن كۆچلۈك ۋە ئۇنىڭ قول ئاستىدىكىلەرنى قورشىۋىلىپ، ئۇنى تىرىك تۇتۇپ، مۇڭغۇللارغا

تاپشۇرۇپ بەردى. مۇڭغۇللار ئۇنىڭ بېشىنى كېسىپ، ئادەملىرىگە كۆتەرتىپ قايتتى. بەدەخشانلىقلار سان-ساناقسىز ئۆنچە-مارجان، ئاقچىلارنى ئولجا ئېلىپ ئۆيىگە قايتىشتى.

شۇڭا ئېيتىشقا بولىدىكى،كىمكى ئىسلامنىڭ ئىتىقات ۋە ئەقىدىلىرىنى دەپسەندە قىلماقچى بولىدىكەن، ئۇ چوقۇم ياخشىلىق كۆرمەيدۇ . ناۋادا كىمكى ياردەم قىلسا، گەرچە ئۆز دىنى بولمىغان بولسىمۇ، ئۇ چوقۇم كۆڭۈلدىن-كۆڭۈلگە گۈللىنىپ تەرەققىي قىلىدۇ.

ئەگەر ئاللاھ ياندۇۇرسا بىر دانە چىراق،

ئۆچۈرىمەن دىگەننىڭ ساقىلى كۆيەر شۇنداق .

قادىر ئاللاھ:«سىلەردىن بۇرۇن، بىز زادى قانچە ئەۋلات يوقاتتۇق ؟ بىز سىلەرنى ئورۇنلاشتۇرماستا، ئۇلار بار ئىدى. بىز ئاسماندىن ئاق يامغۇر ياغدۇرۇپ، كەلكۈن سۈيىنى ئۇلار يۇرتىدا تاشقۇزدۇق. بىز سەۋەنلىكلەر بويىچە، يىغىپ يوقاتتۇق. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار سىلەرگە ئەگىشىپ چىقتى» دەيدۇ. شۇڭا، قەشقەر، خوتەن، سولتان ھۆكۈمرانلىقىدىكى زېمىنلارغىچە جاھان ئىستىلاچىسى چىڭگىزخاننىڭ ئىلكىگە ئۆتتى.

توقتوغانغا كەلسەك، كۈچلۈك قاچقاندىن كېيىن ئۇ قامكەمچىككە كەلگەن. چىڭگىزخان چوڭ ئوغلى جوجىنى زور قوشۇن بىلەن ئۇ قاچقان يولنى بويلاپ بېرىپ ئۇنى يوقىتىشقا ئەۋەتتى. جوجى بۇ ئاپەتنى پاك- پاكىزە تازىلىۋەتتى.

ئۇلار قوشۇن قايتۇرغاندا، سولتان ئاللىقاچان ئۇلارنىڭ كەينىگە چۈشۈپ بولغان ئىدى. ئۇلار سولتان جەڭگە چاقىرمىغان بولسىمۇ، سولتان ئۆزىنى باسالماي كاللىسى بىر خىل خام-خىيال دالاسىغا كىرىپ قالدى. ئۇلار ئاگاھلاندۇرۇشنى قوبۇل قىلمىغاچقا، ئۇلارمۇ جەڭگە تەييارلىق قىلدى. ئىككى تەرەپ ئوخشاشلا ھۇجۇمغا ئۆتۈپ، ئىككى قوشۇننىڭ ئوڭ قول تەرەپلىرىگە زەربە بېرىپ رەقىبنى يەڭدى. قالغان مۇڭغۇل قوشۇنلىرى بۇ غەلىبىدىن ئىلھاملىنىپ قالدى.ئۇلار سولتان ئۆزى باشچىلىق قىلىۋاتقان ئوتتۇرا يولغا ھۇجۇم قىلدى. بۇغدا سولتان ئەسىرگە چۈشۈپ قالغىلى تاس قالدى. جالالىدىن ھۇجۇمچىلارنى چېكىندۇرۇپ، ئۇنى خەتەردىن قۇتقۇزۇپ چىقتى .

ئاتا ئالدىدا قەيسەرلىك بىلەن پەرمانغا تەييار ،

تۇرغاندىن ئارتۇق ياخشى ئىشمۇ بار؟

ئۇرۇش توپ-توغرا بىر كۈن داۋاملىشىپ، نامازشام ۋاقتى بولغاندا، ئالەمنى قاراڭغۇ بېسىپ، ئالەم دېۋىنىڭ يۈزىدەك، قۇدۇقنىڭ تىگىدەك بولۇپ كەتتى.

تۈنۈگۈن كەچ يەر يۈزىدىكى

لەشكەرلەر يۇزاقتا چۈشتى

دۇنيا جىمجىتلىقتا گويا

كەمبەغەللىنىڭ كەپسىدەك،

دۇرۇست، قارا بىر سايە.

تۇردى ئاسمان قەھرىدە.

شۇنىڭ بىلەن، ئۇلار دۇمباق چېلىپ، ئەسكەرلەرنى ياندۇرۇپ، ئارام ئېلىشقا قايتىشتى. مۇڭغۇل قوشۇنلىرىمۇ كەينىگە قايتتى. ئۇلار چىڭگىزخان بىلەن كۆرۈشكەندە، چىڭگىزخان ئۇلارنىڭ بارتۇرلىقنى سىناپ كۆرۈپ، سولتان قوشۇنىنىڭ ئەسكىرىنى كۆچىنى مۆلچەرلەپ كۆردى. ھەمدە ئۇلار ئوتتۇرىسدا تېخى ئېلىۋېتىلمىگەن توسالغۇنىڭ قالمىغانلىقنى، قارشلاشقۇدەك دۈشمەننىڭ يوقلىقنى كۆرۈپ يېتىپ بارلىق قوشۇننى سەپەرۋەرلىككە كەلتۈرۈپ، سولتانغا ھۇجۇم باشلىدى.

سولتانچۇ، ئۇ قاتتىق غالجىر دۈشمەن بولغاندا، ئاران چىڭگىزخاننىڭ تۇرشاۋۇل قوشۇنى بولالايتتى. چۈنكى ئۇ گۆرخانغا قاراتقان ئەڭ ئاخىرقى زەربىنى بىرەلمىدى. ھەم ھۆكۈمرانلىق ئاساسىنى تەۋرەندۈرۈپ قويدى.يەنە كېلىپ سولتان چىڭگىزخانغا ھۇجۇم باشلىغان تۇنجى كىشى. سولتان گەرچە باشقا خان، شاھلارنى يوقاتقان بولسىمۇ، ئەمما ھەر قانداق بىر ئىشنىڭ چېكى بولىدۇ. باشلانماقنىڭ ئاخىرلاشمىقى بولىدۇ. ئۇنىڭ كىچىككىشى ياكى سەۋەنلىك ئۆتكۈزۈپ قويۇشنى تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمايدۇ.« ۋاقىت يەتسە، سوكال قەلەمنىڭ قۇرمىقى مۇقەررەردۇر».

9 ـ باپ

شېھىت ئىمام-خوتەنلىك ئالائىددىن مۇھەممەد

(ئاللا ئۇنىڭغا رەھمەت قىلغاي)

(Boyle.pp 71-74, 何 81-85 页, Mürsel 111-114 Sayfa)

كۈچلۈك قەشقەر ۋە خوتەننى ئىستىلا قىلىپ خرىستىئان ئەقىدىلىرىنى تاشلاپ، بۇددا دىنىغا ئېتىقاد قىلدى ھەم بۇ يەردىكى ئاھالىنى ئۆزلىرىنىڭ ساپ ھەنىفە مەزھىپىگە ئاسىيلىق قىلىشقا قىستىدى.بىدئەتلىك قىلىشقا، ئۇلارغا ھىدايەت نۇرىنىڭ پارلاق جۇلاسى ئاستىدىنچىقىپ، كاپىرلارنىڭ قاراڭغۇ دالاسىدا يۈرۈشكە زورلىدى.مېھىر-شەپقەتلىك ئاللاھغا ئەقىدە قىلىشتىن قىلىشتىن،جىن ئالۋاستىغا ئەگىششكە ھەيدىدى.بۇ ئىشنىڭ ئۆزلىگىدىن ئېچىلىشىنى خالىمىغاچقا،ئۇ تېيىپ ئاچماقچى بولدى.

شۇڭا ئۇلار،قۇرال كۈچى ئاستىدا گۇناھى كىيىم كىيىپ،تەقىيە تاقاشقا مەجبۇربولدى.ناماز بىلەن ئېتىقاد توختىلىپ،ئەزان بىلەن تەكبىر ئېيتىش مەنئى قىلىندى.

ھەقىقەت كۆرۈندى،سىلەر ئۇنى بوشاتماقچى؟

بوشتالماي،چىگىتالارسەنمۇ بۇ ھەقىقەتنى.

بۇنىڭ بىلەن بىرگە،ئۇ ئەسەبىيلىك ۋە مۇستەبىيلىك بىلەن دەلىل ئىسپات ئارقىلىق مۇسۇلمانلارنىڭ ئىمامى بىلەن خرىستانلارنىڭ روھانىلىرىنى قايىل قىلماقچى بولدى.

سېنىڭ كۆتكىنىڭ مۇمكىن بولماس ئىش،

سەن پەقەت قىياغا ئۆي سالماقچى.

شەھەر ئىچىدە ئېلان چىقىرىپ«بارلىق ئالىم ۋە پازىللارنىڭ ھەممىسى شەھەر سىرتىغا چىقىشى كېرەك.» پەرمان چۈشۈردى.ئۇ يەرگە جەمئى ئۈچ مىڭدىن ئارتۇق ئىمام يىغىلدى.شۇنىڭ بىلەن كۆچلۈك ئۇلارغا :««سىلەرنىڭ ئاراڭلاردىن كىم مەن بىلەن يۈرەكلىك دىن ۋە دۆلەتكە مۇناسىۋەتلىك ئىشلار توغرىسىدا مۇباھىسە قىلالايدۇ. ھەمدە ماڭا يول قويمايدىغان، جازا ۋە قىيناشلىرىمدىن قورقمايدىغانلار بارمۇ؟»» دېدى.چۈنكى ئۇنىڭ چىرىكلەشكەن بېشى،مەيداندىكى كىشلەردىن بىرەرسىنىڭمۇ ئۇنىڭغا قارشى پاراڭ، رەددىيە سۆزى قىلالمايدىغانلىقىغا قاتتىق ئىشىنەتتى.ئەگەر بىرەرسى باش كۆتەرسىمۇ ،ئۇنىڭ مۇستەبىلىكىدىن قورقۇپ ئۆزىنى تۇتۇۋېلىشى مۇمكىن ئىدى. ئىشقىلىپ ئۇنىڭ سەپسەتە ئالجىشلىرى راست بولۇپ ئىسپاتلىنىشى ئەمەلىيەتكە يېقىن ئىدى.

لېكىن كىشلەر توپىدىن شەيخ، ئىسمى-جىسمىغا لايىق ئىمام خوتەنلىك ئالائۇددىن مۇھەممەد (ئاللا ئۇنىڭ قەۋرىسىنى نۇرلاندۇرسۇن !) ئورنىدىن دەس تۇردى.ئۇ

كۆچلۈككە يېقىنلىشىپ ئولتۇرۇپ ساداقەت بەللىرىنى چىڭىتىپ دىنى مەسىلىلەر ئۈستىدە مۇھابىسە ئېلىپ باردى.بۇ شېھىت ئىمام ئاۋازىنىڭ سازلىشىغا ئەگىشىپ ھەرخىل دەلىللەرنىڭ ياردىمىدە كۆچلۈكنى يوق قىلىۋەتتى.ھەقىقەت يالغاندىن غالىپ،ئاقىل ناداندىن غالىپ ئاخىرەتلىكىگە بەخت تاپقان ئىمام رەددىيە بىلەن مەلئۇن كۆچلۈكنىڭ ۋەتۋەرىكىنى چىقىرىۋەتتى. چۈنكى، ھەقىقەت ئىنىق ئېيتىدۇ.سەپسەتە رەزىلىكتىن غالىپ چىقىدۇ.ئۇنىڭ سۆزلىرى ئۇنى ئالاقزادە قىلىۋەتتى،ئۇ غەيرىتى يەتمەي ئاچچىقى مىڭىسكە چىقتى ،تىلى تۇتۇلدى.كۆچلۈك مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ھاقارەت قىلىپ ،بىر تالاي ۋالاقشىدى.ھەقىقەتنى سۆزلۈگۈچى ئىمام دىنى ئېتىقاتىنىڭ كۈچى بىلەن ئۇنىڭ بىلجىرلاشلىرىغا چىداپ قاراپ ۋە تۇرالماي ئۇنلۇك ئاۋازدا:«ئىت ئاغزىڭنى يۇم ،سەن ئېتىقادىڭنىڭ دۈشمىنى، قاغىشتەككۇر» دەپ خىتاپ قىلدى.

بۇ قاتتىق سۆزلەر پەس كاپىر، پاسىقنا ھارامزادىنىڭ قولىقىغا كىرگەندە،ئىمام ئالاۋىددىننى تۇتۇشقا ئەمر قىلىپ، ئۇنى ئىسلامنى تاشلاپ مۇرتەد بولۇشقا مەجبۇرلىدى.

«يوقالسۇن !يوقالسۇن!ئۇنىڭ بىلجىرلاشلىرى»

نۇر چۈشكەن زىمىن جىن-ئاۋاستىنىڭ پانايى بولماس

ئۇدا بىر نەچچە كۈن قاماپ، يالىڭاچلاپ، پۇتى كىشەنلەپ، ئاچلىق- ئۇسسۇزلۇقتىن قىينىدى ھەم ئۇنىڭغا يېمەك-ئىچمەك بەرمىدى. شۇنداقتىمۇ،ئۇ «ئاللاھ مەن بىلەن بىللە. ئاللاھ ماڭا يېمەك-ئىچمەك ئىنئام قىلىدۇ. مەن ئاللاھنىڭ مېھمىنى».دەپ بەرداشلىق بېرىدۇ . بۇ ئىمام تەمۇد قەۋمى ئىچىدە زۇلۇمغا قالغان سالىھقا ئوخشايتتى. يەنە ياقۇپنىڭ

قىيىلىنىشلىرىغا ئوخشايتتى. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام: «بالا قازانىنىڭ چوڭى ئاۋال پەيغەمبەرلەرگە، ئاندىن ئەۋلىيالارغا، ئۇنىڭدىن كېيىن دانىشمەنلەرگە ۋە ئۇنىڭغا ئوخشايدىغانلارغا كېلىدۇ» دېگەن. ئۇ ئەييۇبتەك سەۋر قىلدى. يۈسۈپتەك تۈرمە كۆرۈشى قىلدى. چۈنكى، سادىق ۋە ئاشىق كىشى ئاچچىقنىڭ ئارىسىدا تاتلىقلىق سەزگەندە ئۇ بۇنى چەكسىز بەخت ھېسابلايدۇ ھەم بەرگىنىنىڭ ھەممىسى دورا ياكى ئوغا بولۇشتىن قەتئىنەزەر يەۋېرىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭ سۆيگىنى زەھەر بەرسە، ھەسەلدىنمۇ تاتلىق تۇيىلىدۇ. خۇددى شېئىردا ئېيتقاندەك:

سۆيگىنىم ئۆز قولى بىلەن زەھەرنى ماڭا ئىچكىلى بەرسە

ئۇنىڭ قولىدىن ئۆتكەن زەھەر تەملىك ـ ئىچىشلىكتۇر.

يورۇق بىر كۆڭۈل ئىلاھى نۇر بىلەن يورۇتۇلغانسېرى، ئازاپ ۋە ئىسكەنجە ئۇنىڭ ئېتقادىنى تېخىمۇ چىڭىيدۇ..

مەشۇغۇڭ ۋىسالىغا يېتىشنى ئىستىسەڭ، ئازاپ ئىزلە

چۈنكى ئۇ قىزىل گۈل تىكىنى بىلەن بىرگە ئۆسىدۇ.

مەشۇغۇڭنىڭ كوچىسىغا بېرىشنى ئىستىسەڭ، ئۆزۈڭدىن ۋازگەچ .

چۈنكى بۇ يوللار خەتەر بىلەن تولغاندۇر.

ئاخىرى، ئۇلار ئازغۇچىدا تەبئى بار بولغان بارلىق ھەرخىل ھىللەرنى ئىشلەتتى.ۋەدە بېرىش، قورقىتىش، ئالداش، ھەيۋە، جازا، ئەمما ئۇنىڭ ئىچكى دۇنياسى ئىمان ، ئېتقاد، ئىرادە، ئىشەنچ بىلەن تولغان ئىدى. ئۇلار ئىمامنى ئۆزى بىنا قىلغان خوتەن مەدرىسسىگە چارىمىخلاپ ئۆلتۈردى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئۆزىنى ئاللاغا تاپشۇرۇپ،كەلىمە تەكبىر ۋە شاھادەت ئوقۇپ بولغاندىن كيىن ،ئۇلارغا مۇنداق دېدى:‹‹ ئېتقاد بۇ قىسقىغىنا ئالەمدىكى جازالاشلار بىلەن تۈگەپ كەتمەيدۇ. ھەم دوۋزاقنىڭ ئوتلىرىمۇ توختىتالمايدۇ. يەنە كېلىپ ئەدەبىيلىك نەرسنى بىردەملىك نەرسە بىلەن تېگىشىش پەقەت بۇ ئالەمنىڭ پوقلىرى ئۈچۈن ئۇ ئالەمنىڭ بەخىت-سائادىتىنى تاشلاش قاتتىق ئالدىنىش ، قادىر ئاللاھ: «بۇ ئالەمدە پەقەت ئويۇن، كۆڭۈل ئېچىشتىن ئىبارەت. ئۇ ئالەمنى كۈتكۈچىلەر ئۈچۈن تېخىمۇ ياخشىدۇر. سىلەر بۇنى بىلەمسىلەر؟› دىگەن ئىدى››.

شۇنىڭ بىلەن ئۇ بۇ ئالەمنىڭ زىندانلىرىدىن ئۇ ئالەمنىڭ بېھىشىغا سەپەر قىلدى.بۇ رەزىل دۇنيادىن ئەرىشئەلاغا قاراپ ئۇچتى.

دوست دوستقا ئىرىشتى، ئاشىق مەشۇقىغا،

ئالەمدە بۇنىڭدىن ئارتۇق ياخشى ئىش بار؟

ئەگەر بوينىغا ئېسىلغۇسى كەلسە ،

ۋاقتى كەلگەندە ئوققا ئۆزىنى ئاتار .

بۇ ئىش يۈز بەرگەندىن كېيىن قادىر ئاللاھ ئىبلىس كۆچلۈكنى يوقىتىش ئۈچۈن،ناھايىتى تېزلا موڭغۇل قوشۇنىنى ئەۋەتىپ ئۇنىڭ جازاسىنى بەردى .بۇگۈن ئۇ رەزىل قىلمىشى ئۈچۈن تېگىشلىك جازاغا ئۇچرىدى. دوزاخنىڭ ئازابىغا دۇچار بولۇش ئۈچۈن ئاتلاندى .

ھىدايەت زەپىرىگە ئۇلاشقاندىن بىرى ، كاپىرلار

ئىسلامنىڭ يوقالمايدىغانلىقى بىلدىلەر.

قادىر ئاللاھ: ‹‹ھەقسىزلىق قىلغانلار قانداق ھالاك بولىدىغانلىقىنى بىلىدۇ›› دەپ بۇيرىغاندى.

10 ـ باپ

ئالمالىغ، قايالىق ۋە پۇلات زېمىنلىرىنىڭ ئىستىلا قىلىنىشى ھەم بۇ رايوننىڭ ھۆكۈمرانلىرىغا مۇناسىۋەتلىك بايانلار

(何 86-88 页, Mürsel 114-116 Sayfa , Boyle.pp 75-77)

گۈرخاننىڭ دەۋرىدە، بۇ يەرلەرنىڭ ھۆكۈمرانى قايالىغلىق ئارسلان خان ئىدى. گۈرخاننىڭ شاھناسى بۇ يەرلەردە ھاكىمىيەت يۈرگۈزەتتى، گۈرخاننىڭ ئامتى قېچىپ، زوراۋانلىقتا يۈز تۇتقاندا، خۇشنا ئەلنىڭ بەگ خانلىرى ئىسيان ئوتلىرىنى ياققاندا، خوتەن سولتانىمۇ لەشكەر تارتىپ، ئۇنىڭغا قارشى چىقتى. گۈرخان قوشۇن تارتىپ خوتەنگە جازا يۈرۈش قىلغاندا، ئارسلان خاندىن ياردەم تەلەپ قىلدى. بۇنداق قىلىشتىكى مەخسەت ئەگەر ئارسلانخانمۇ باشقا خانلارغا ئوخشاش ئاسىيلىق قىلىشقا ئۇرۇنسا، بىراقلا يوقىتىۋەتمەكچى، ئەگەر ئۇ ئىتائەت بىلدۈرۈپ، مۇسۇلمانلارنى قوغداپ تۇرىۋالسا ياكى خوتەنگە جازا يۈرۈش قىلغاندا كۈچ چىقارمىسا ، بۇنى باھانە قىلىپ، ئوخشاش ئۇنىڭ جېنىنى ئالماقچى بولدى. ئەمما، گۈرخاننىڭ شەمۇر تايانغۇ ئىسىملىك بىر سەركەردىسى بۇلۇپ ئارسلانخان بىلەن خېلى بۇرۇندىنلا ئالاقىسى بولغاچقا، گۈرخاننىڭ نىيىتىنى ئۇنىڭغا ئېيتىپ قويدى ھەم« ئەگەر گۈرخان ساڭا زەھەرلىك قۇلنى سۇنسا، سىنىڭ ئائىلە تاۋاباتلىرىڭمۇ تۈگىشىدۇ. شۇڭا سەن پەرزەتلىرىڭنىڭ كېلەچىكىنى ئويلاپ باق. ئەڭ ياخشى ئامال زەھەر ئىچىپ ئۇلىۋالغىنىڭغا يەتمەيدۇ. بۇ ئارقىلىق بۇ بەختسىز ھاياتىنىڭ ئازاپلىرىدىن ھەم زالىم خاندىن قۇتۇلىسەن. ۋاقتى كەلگەندە، سەن ئۆچۈن سۆزلەپ، ئوغلۇڭنى ئورنىڭغا ۋارىسلىق قىلدۇرىمەن.» دېدى. چۈنكى،باشقا قۇتۇلۇش يول ياكى پاناھلىنىش يېرى بولمىغاچقا، ئۇ زەھەر ئىچىپ، ئۇ ئالەمگە كەتتى. شەمۇر ۋەدىسىدە تۇرۇپ، ئۇنىڭ ئوغلىنى تەختكە ۋارىسلىق قىلىشقا ھەركەت قىلدى. گۈرخان ئوغۇلغا ئالاھىدە ھۆرمەت بىلدۈرۈپ قايتۇردى. بىر شاھنە ئەۋەتىپ ئۇنى نازارەت قىلدى. بۇ ئىش تاكى چىڭگىزخاننىڭ شۆھرىتى ۋە ئۇنىڭ كۆتۈرىلگەنلىك خەۋىرى تۆت ئەتراپقا تارالغانغا قەدەر داۋام قىلدى. گۈرخاننىڭ نازارەتچى ئەمەلدارى پۇقرالارغا بارغانسىرى زورلۇق- زۇمبۇلۇق قىلىپ كەتكەنلىكتىن، ئارسلان خاننىڭ ئوغلى

، ئۇنىڭ بېشىنى ئالدى. ئارقىدىنلا، چىڭگىزخاننىڭ ئوردىسىغا پانا ئىزلەپ بىرىپ، ئۇ يەردە ئالاھىدە ئىلتىپاتقا ئېرىشتى.

ئالملىقتا بىرى قۇياشلىق قارلۇق بۇلۇپ، جەسۇرلۇقتا تەڭداشسىز .ئەزىمەت ئىدى.ئىسمى ئۆزەر ئىدى.ئۇ دائىم ئات ئوغۇلايتتى. ھەم يول توسۇپ بۇلاڭچىلىق قىلىشتەك ئەسكىلىكلەرنىمۇ قىلاتتى. ئۇ يەرلىك ئۆكتەملەرنىڭ قوللىشىغا ئېرىشكەچكە، تېخىمۇ كۆچىيىپ كەتتى. ئۇ دائىم ھەر قايسى كەنتلەرگە كىرىپ تۇراتتى. ئەگەر مەلۇم بىر يەرنىڭ پۇقرالىرى ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلمىسا، ئۇ قورال كۈچى بىلەن يەرلەرنى ئىگىلىۋالاتتى. مۇشۇنداق قىلىپ، ئاخىرى بۇ يېزىلارنىڭ مەركىزى ئالمالىقنى ئىگىلىدى. ھەم پۇتكۈل ئەتراپنى بويسۇندۇردى. ئۇ يەنە پۇلاتنى ئىگىلىدى. كۈچلۈك نەچچە قېتىم ئۇنىڭغا ھۇجۇم قىلغان بولسىمۇ، ھەممىسىدە مەغلۇپ بۇلۇپ قايتتى. شۇنىڭ بىلەن ئۆزەر چىڭگىزخانغا بىر ئەلچى ئەۋەتىپ كۈچلۈككە مۇناسىۋەتلىك ئەھۋاللارنى يەتكۈزدى. ئۆزىنى« جاھانگىرنىڭ چاكىرى» دەپ ئاتىدى. ئۇ ئالاھىدە ھۆرمەت، ئىلتىپات ۋە تارتۇققا ئېرىشتى. ھەم چىڭگىزخاننىڭ ئەمرىگە بىنائەن، جۇجىنىڭ قىزى بىلەن توي قىلىپ تۇققان بولدى.ئۇنىڭ بېقىندىلىق ئاساسي مۇستەھكەملەنگەندىن كىيىن ،چىڭگىزخاننىڭ يارلىقىغا بىنائەن ئوردىغا سالامغا بىرىپ، داغدۇغىلىق كۈتىۋىلىشقا مۇيەسسەر بولدى. ئۇ قايتار ۋاقتىدا چىڭگىزخان ئۇنىڭغا ئوۋ ئوۋلىماسلىقنى، تۇيۇقسىز باشقا ئوۋچىلارنىڭ ئوۋىغا ئايلىنىپ قېلىشتىن ساقلىنىشنى تاپىلىدى ھەم ئوۋ ماللىرىنىڭ ئورنىدا مىڭ قوي ئىنئام قىلدى. ئەمما، ئۇ ئالمالىقا قايتقاندىن كىيىن، يەنە ئوۋغا قىزىقىپ قالدى. ئۇ خىل كۆڭۈل ئېچىشتىن ئۆزىنى تارتالماي قالدى. ئەڭ ئاخىرى، بىر كۈنى قىلچە مۇداپىيەسىز ئۆزىنىڭ ئوۋ مەيدانىدا كۈچلۈكنىڭ ئەسكەرلىرى تەرىپىدىن تىرىك تۇتىۋىلىندى. كۈچلۈك ئەسكەرلىرى ئۇنىمەھكەم باغلاپ، ئالمالىغ دەرۋازىسىغا

ئېلىپ كەلدى. ئالمالىغلار قۇۋىقنى تاقىۋېلىپ، ئۇلار بىلەن ئېتىشتى. بۇ چاغدا بۇلار تۈيۈقسىز مۇڭغۇل قوشۇنلىرىنىڭ بېسىپ كەلگەنلىكىنىڭ خەۋىرىنى ئاڭلىدى. شۇنىڭ بىلەن كۈچلۈك ئالمالىغتىن قايتىپ، يېرىم يولغا كەلگەندە ئۆزەرنى ئۆلتۈرۈۋەتتى.

ئۆزەر گەرچە قارام، نادان باتۇر بولسىمۇ، ئەمما، ئۇ ساداقەتمەن، ئۇلۇغلارنى ئىززەتلەيدىغان، دەرۋىشلەرگە ئالاھىدە ھۆرمەت كۆرسىتىدىغان كىشى ئىدى. بىركۈنى سۇفىيلارچە كىيىنگەن بىر كىشى ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈپتۇ. ھەم « مەن ھوقۇق ۋە شان-شەرەپنىڭ ئەرشىدىن ساڭا ئەلچىلىككە كەلدىم. مىنىڭ بۇرچۇم؛ بىزنىڭ ئاشلىقىمىز تۈگەي دەپ قالدى. شۇڭا، بىزگە قەرز بەر، قولۇڭدىن كېلىدىغان ياردىمىڭنى ئايىما » دەپتۇ. ئۆزەر ئورنىدىن تۇرۇپ، كۆزىدىن يامغۇردەك ياش ئاققۇزۇپ تۇرۇپ، ئۇنىڭغا ھۆرمەت بىلدۈرۈپتۇ، مۇلازىملىرىغا ئەمر قىلىپ بىر ئالتۇن بالىش ئەپچىقتۇرۇپ بېرىپتۇ ۋە « مىنىڭ ھۆرمىتىمنى تەڭرىگە يەتكۈزۈڭ. مەن تەڭرىدىن ئەپۇ سورايمەن» دەپتۇ. سوفىي ئالتۇننى ئېلىپ كېتىپتۇ.

ئۆزەر ئۆلگەندىن كېيىن، ئوغلى سىقناق تېگىن قاغاننىڭ ئالاھىدە غەمخورلۇقىغا ئېرىشتى. ئاتىسىنىڭ ئورنىغا ئولتۇردى. ھەم پەرمانغا بىنائەن جوجىنىڭ بىر قىزى بىلەن توي قىلدى.

ئارسىلانخانچۇ، ئۇ قايالىققا قايتۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۇمۇ بىر خاننىڭ قىزى بىلەن توي قىلدى. چىڭگىزخان سولتان زېمىنىگە يۈرۈش قىلغاندا، ئارسلانخان ئۆزىنىڭ ئادەملىرىنى باشلاپ، ئۇنىڭغا قوشۇلۇپ، ناھايىتى زور كۈچ چىقاردى. ئارسلانخاننىڭ بىر ئوغلى ھېلىمۇ ھايات . مەڭكۇ قاغان ئۇنىڭغا ئۆزگەنتنى سۇيۇرغال قىلىپ بەردى. چۈنكى،

ئۇلار ئۇنىڭ ئاتىسىنىڭ مۇھەببىتىگە قەرزدار بولغاچقا، مۆڭكو قاغان ئۇنى ناھايىتى ھۆرمەت قىلىدۇ.

سىقناق تېگىنمۇ چىڭگىزخاننىڭ غەمخورلۇقىغا ئېرىشىپ، ئالمالىقنى باشقۇرۇشقا تەيىنلەندى. ئۇ ئۆز ئەجىلىدە ئۆلگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئوغلى 651 / 1253- يىلى ئۇنىڭ ئورنىغا ۋارىسلىق قىلدى.